LA GLORIETA D'ELX

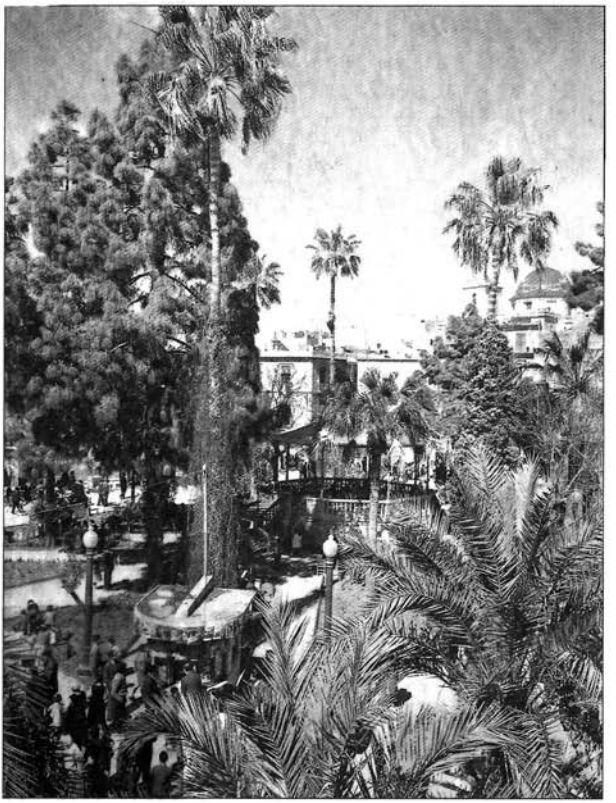

AJUNTAMENT D'ELX

© Gaspar Jaén i Urban
Departament de Publicacions
de l'Ajuntament d'Elx
Col.lecció «Temes d'Elx», núm. 3
Edita: Ajuntament d'Elx
Maqueta i dibuix de la contraportada: G. Jaén
Imprés a: Gràfel, S. L.
D. L.: A-1127-1991

LA GLORIETA D'ELX: FORMACIÓ I TRANSFORMACIÓ D'UN ESPAI URBÀ CENTRAL

per
Gaspar Jaén i Urban
Doctor Arquitecte

1. *INTRODUCCIÓ*

La Glorieta d'Elx és una plaça de perímetre trapezoidal, amb jardins en la part d'enmig. Aquesta plaça fou la primera i més important intervenció urbana de la burgesia d'Elx i, com a tantes altres ciutats d'Europa, per a fer-la, s'utilitzà el solar d'un edifici religiós de grans dimensions desocupat pels seus habitants primitius.

Al lloc que ara ocupa la Glorieta hi hagué el convent de monges de Santa Clara des de principi del segle XVI fins les darreries del XIX. Aquest convent es trobava dedicat a l'Encarnació del Nostre Senyor i era, amb el dels mercedaris, el de major riquesa d'Elx i l'únic de dones que hi va haver a la ciutat.

Entre els béns desamortitzats per Mendizàbal el 1836 no es va incloure l'edifici del convent de l'Encarnació ni les monges no van ser exclaustrades, motiu pel qual l'institut religiós ha pogut

durar ininterrompudament fins els nostres dies. Tanmateix, el 1853 una tempesta arruïnà l'immoble i les religioses obtingueren de l'Ajuntament que se'ls permutara el seu convent pel dels mercedaris, aquest sí, desamortitzat i cedit al Municipi per la Junta desamortitzadora.

Durant la segona meitat del vuit-cents, el convent de l'Encarnació s'utilitzà per a nombroses activitats públiques, com ara escoles, teatre, circ, plaça de bous, oficina dels consums, etc. Però el mal estat de conservació de l'edifici féu que l'Ajuntament el derrocarà el 1891, tot quedant al seu solar un gran espai lliure que aviat es destinà a jardí públic amb el nom de glorieta del Dr. Campello.

La Glorieta, com fou conegut aviat el jardí, es convertí en un lloc privilegiat, el centre d'esbargiment de la gent del poble. Durant prop d'un segle, la Glorieta va ser el lloc de passeig i encontre més característic de la ciutat, tot formant una dualitat amb l'espai central tradicional d'Elx, la plaça de Baix, situada també en l'eix de la Corredora, fora de les muralles, al sud de la vila. Així, mentre que la plaça de Baix era el centre del poder polític local, lloc on es reunia el consistori i es feia el mercat des del final de l'edat mitjana, la Glorieta esdevingué el centre social de la burgesia il.licitana que quallà a Elx durant les darreres dècades del vuit-cents i es va desenvolupar durant el nou-cents, el «centre» per antonomàsia de la ciutat burgesa.

Al llarg de l'últim segle de vida urbana, la Glorieta s'ha perfet i refet en nombroses ocasions. Així, durant el primer terç del segle XX es van plantar arbres i s'hi va instal.lar un templet de música, una biblioteca popular i la primera reproducció del bust de la Dama d'Elx que hi hagué al poble. També es col.locà un reixat de ferro, que es va traure unes dècades més tard i es van posar i traure d'una forma continuada fanals, arbres, bancs i quioscs de periòdics.

La darrera actuació municipal d'un gran abast en aquest espai públic es féu a meitat dels anys seixanta i es caracteritzà per

la seua «duresa», ja que s'hi va desfer la configuració de la Glorieta en arrancar els grans arbres i les palmeres, en alçar els paviments de pedra i traure el monument a la Dama d'Elx.[5]

Amb aquesta actuació, l'antiga fesomia de la Glorieta, amb arrels en els projectes urbans del tomb de segle, canvià per complet i esdevingué una plaça amb voluntat de ser «moderna», plantada amb cactàcies i gespa, amb una font a un costat, sense arbres i amb grans zones de perfil curvilini pavimentades amb petites peces de marbre de superfície irregular. Aquesta transformació de la Glorieta d'Elx, conseqüent amb les idees desenvolupistes dels anys seixanta a l'Estat espanyol, tingué una gran repercussió en l'opinió pública il.licitana, la qual es mostrà rotundament contrària, tant amb la destrucció de la Glorieta «antiga», com amb la formalització de la Glorieta «nova», tot originant-se un cert moviment nostàlgic amb el qual els habitants de la ciutat idealitzaren aquest espai públic «tal i com estava ans».

2. *EL CONVENT DE L'ENCARNACIÓ*

El convent de clarisses d'Elx fou fundat per un acord municipal del 01-05-1516. Segons P. Ibarra, les monges eren de l'orde franciscana de Santa Clara, depenent de la Custòdia de Múrcia i, en un principi l'institut s'havia de posar sota l'advocació de Sant Jordi, antic patró de la vila, però «con el objeto de que la Casa y antigua iglesia de dicho Santo que había en Elche, no viniese a menos», hom canvià d'idea i posà l'establiment sota l'advocació de l'Encarnació del Nostre Senyor Jesucrist (Ibarra, 1931, pp. 4-6).

La protecció i patronatge del Consell d'Elx sobre la fundació eren compartits amb el marqués d'Elx. Fet i fet foren tots dos, vila i senyor, els qui, per a establir el monestir, compraren a Bernat Perpinyà una casa, amb saboneria, hort i dret d'aigua salada, situada en la Corredora, fora porta, enfront de l'angle sud-est de la muralla. L'escriptura de compravenda es féu davant el notari Alfons López de Varea el 27-05-1516 en un preciós pergamí, el qual encara es conserva a l'Arxiu Històric Municipal (Llig. 2, exp. 13, AHME). Segons Ibarra, després de fer aquesta compra, el senyor

i el Consell demanaren al Custodi de Múrcia que prenguera possessió dels béns, tot encarregant certes obres que calia fer-hi al mestre Joan de Alenda. Les primeres monges prengueren possessió de l'edifici el 01-01-1517 (*Cabildos*, 06-08-1779. Ibarra, 1895, pp.).

El convent començà a beneficiar-se d'immediat de donacions públiques, ja que el 05-04-1517 el Consell acordà de donar a les monges el carrer (o camí) que hi havia vora l'hort de la casa del monestir, per tal que l'incorporaren al terreny del convent (Ramos, 1970, p. 486) i el 1534 apareixia ja esmentat a les actes municipals el carrer de les Monges, situat en el llenç de ponent de l'actual Glorieta, amb motiu d'una sol.licitud de les religioses per a què es derrocara l'única casa que hi havia adossada a les parets del convent (Gozálvez, 1976, p. 55).

Les notícies del sis-cents referides al convent de l'Encarnació són escasses, mentre que les del set-cents es refereixen a diverses obres parcials en l'edifici. Així, a meitat del segle s'hi van fer obres d'importància, com ara la construcció d'un segon pis i del refectori el 1740 (Llig. H/19-14, AHME). D'aquesta mateixa època deu ser un plànol d'autor anònim que representa la secció de l'església del convent; dibuix d'una gran qualitat tècnica i perfecció formal, al peu del qual, Ibarra escrigué la següent llegenda: *«Corte longitudinal de la iglesia que tenía el convento de monjas clarisas en la Corredera, abandonado por estas en diciembre de 1853, por causa de lo mal parado que quedó por la tempestad de dicho año. Está derribándose en abril de 1890»* (Planero, s/sig., AHME). Advertim, però, que Ibarra errà la data, puix que, com veurem, l'enderroc del convent no es féu fins la primavera del 1891.

En aquest plànol hi ha dibuixats arcs apuntats a l'embocadura de les capelles, els quals devien correspondre a un edifici tardogòtic, possiblement del cinc-cents. La missió del dibuix sembla ser la projectació d'un revestiment amb una arquitectura setcentista, la qual contenia alguns elements propis de l'academicisme, una nova arquitectura la qual havia d'afectar tant la nau com el cor, la sagristia i fins i tot la façana dels peus de l'església. En algun moment, el domini de les tècniques del dibuix i la perfecció

del traçat han fet pensar que l'autor d'aquest dibuix pogués ser el mateix Marcos Evangelio (amb la qual cosa ja no seria exacta la data del 1740), però no tenim notícia de l'existència de documentació escrita sobre el tema.

A meitat del set-cents, el 1759, les religioses joves demanaren ajut al Consell per a comprar una imatge per a l'altar major de l'església, puix que *«ha más de 200 años que se fundó dicho convento, en los que ha carecido de Imagen titular, pues sólo se hallaba el Nicho vacío en el Altar Mayor. Y considerando las dichas Señoras este gran fallo, resolvieron dejar cada una un dinero diario de su limitada ración, con cuyo corto estipendio, continuado por mucho tiempo, han conseguido un bello simulacro de María Santísima con el celeste Paraninpho dándole la Embaxada»*. El Capítol del 09-06-1759 acordà ajudar les monges amb 20 lliures (Ibarra, 1931, p. 8).

Però, malgrat les intervencions descrites, ja durant el darrer quart del set-cents el convent es trobava en un estat ruinós. Així, el 22-01-1779, l'abadessa Sor Anna Padilla, dirigí un memorial a l'Ajuntament com a patró de la institució, tot demanant ajut, a causa del mal estat de l'edifici. Segons l'escrit *«la maior parte de este Monasterio que V. S. mandó edificar en el año de 1516, para beneficio de todo el pueblo, por su mucha antigüedad se está desplomando, con peligro próximo de perecer todas las religiosas en una repentina desolación»*. Segons es deia, es trobaven apuntalades moltes de les oficines principals i les religioses s'exposaven a què els entraren lladres mentre es trobaven en oració, havent-hi hagut ja més d'un robatori. El Capítol acordà tan sols recaptar informació i adreçar-se al Consell de Castella per tal que aprovara les despeses de l'obra (*Cabildos*, 1779, memorial 5).

Per la seua banda, el Consell de Castella ordenà la confecció d'una notícia història del Convent, la qual fou vista pel Capítol i enviada a Madrid. En aquest interessant document s'exposaven les actes de fundació i altres acords municipals, i es deia que la major part dels edificis eren de tapial i que aqueix era el motiu pel qual havia anat a ruïna una part de l'edifici, a més de *«por su*

mucha antigüedad» (*Cabildos*, 06-08-1779).

Pel que feia a les característiques formals i estructurals d'aquest convent, sabem ben poca cosa. Segons Ibarra, com a símbol del seu patronat, el marqués d'Elx manà que el seu escut d'armes es gravara en l'interior del claustre del convent, però no indica la data de construcció ni de l'un ni de l'altre. També sense indicar la data de construcció, Ibarra donava notícies de l'edifici de l'església el 1895, tot dient que era *«mediana y algo húmeda, sin crucero ni media naranja y con muy sencillos adornos (...) Al lado del Evangelio tenía cuatro capillas dedicadas la primera a San Buenaventura; segunda a San Francisco de Asís; en la tercera estaba la puerta principal que daba a la Corredera y la cuarta y última a la Virgen de los Dolores. Frente al Altar Mayor los dos coros alto y bajo, con el Comulgatorio. Las Capillas de la parte de la Epístola era también cuatro y estaban dedicadas a San Antonio de Padua, a San Diego de Alcalá, a San Joaquín y a la Purísima Concepción. Algunas muy buenas pinturas, y las más, tenían lámparas de plata. La sacristía era mediana y resultaba bastante pobre de ornamentos»* (Ibarra, 1895, pp. 148-150).

3. *LA RUÏNA DEL CONVENT*

L'edifici del convent de l'Encarnació, que, com hem vist, ja es trobava en mal estat des de la meitat del set-cents, es va anar deteriorant a poc a poc durant el vuit-cents. Així, el 1820 advertiren del seu mal estat els mestres Francesc Navarro i Joan Baptista González els quals, després de visurar l'església, feren un informe segons el qual totes les voltes es trobaven clevillades: *«las bóvedas y arcos de la nave y cruzero se hallan quebrantadas y rajadas furiosamente, desde las tribunas o vistas de la pared del coro, hasta la de el Altar Maior; dichas bóvedas y arcos han perdido su forma circular, descolgándose de su medio asia su centro. La bóbeda y pared de la testera de la capilla de San Antonio de Pádua se halla rajada por uno de sus ángulos desde lo alto de la bóbeda hasta poco antes del piso de dicha capilla. Los terrados que cuvren dichas bóbedas se hallan inútiles sus trespoles, y demás obras que*

le acompañan. La torrecita o la campanita de tocar a misa está vensida asia la calle, a punto de desplomarse». La conclusió dels mestres era que s'havia de tancar l'edifici mentre no s'hi feren obres de consolidació: *«que dicha Yglesia se cierre y no se selebre en hella a menos que no se aga una total reparación, y se desmonte dicha torrecita».* (*Cabildos,* 28-06-1820 i memorial annex).

També amb ocasió dels informes que per ordre del Capítol es van fer arreu Elx després dels forts terratrèmols del 1829, els mestres Francesc Aznar, Gonzàlez i Jaume Agueda insistiren en la gran ruïna que tenia l'edifici del convent, amb les parets clevillades i els trespols afonats: *«El Convento, las paredes de Levante, Poniente y Trasmontana muy quebrantadas; la Bóveda entre columnios también quebrantada y undiéndose. La techumbre de la pared a trasmontana inútil de un todo. El campanario rajado con grande quebranto. La pared de mediodía que sube a las vistas desplomada y amenasando ruina. La techumbre que cubre la Bóveda del altar mayor inútil. La Bóveda del Refectorio quebrantada de mayor consideración. Dos seldas inútiles»* (Llig. 53, exp. 12, AHME).

Pel que feu a la mesura d'exclaustració dels religiosos a Espanya presa pel govern de Mendizábal, no afectà la casa de les religioses de Santa Clara d'Elx, pero sí el seu important patrimoni composat per terres rústiques, cases, rendes i censos, els quals van ser desamortitzats i venuts (Sánchez, 1986, pp. 25, 28, 39, 43, 60, 100, 103 i 107).

A meitat del vuit-cents, Madoz, al seu *Diccionari,* inclogué un breu comentari sobre el *«convento* (...) *de las monjas de Santa Clara sit(o) en la Corredera»,* tot indicant que aleshores l'habitaven unes vint monges i que *«su edificio no ofrece nada de notable».* (Madoz, 1845-50, ed. 1982, vol. 1, p. 331).

Però fou amb la tempesta de la nit del 6 al 7 de desembre del 1853, molt celebrada pels cronistes locals, quan s'inundà per complet el convent fins el punt que les monges hagueren de desallotjarlo aquella mateixa nit i l'edifici anà fent-se malbé progressivament, ja de forma definitiva i irreversible. Segons l'acta de la sessió mu-

nicipal que se n'assabentà dels danys *«el pavimento de la iglesia y demás del primer piso presentan varios hundimientos; algunas boardillas se desprenden, los caños que desaguan los terrados se han roto casi todos, y según el dictamen del maestro de obras, el edificio se halla inhabitable»*. L'Ajuntament, preocupat per la situació de les monges, escrigué al bisbe, tot comunicant-li la situació i recomanant que es traslladaren al palau bisbal o al convent de la Mercè, el qual oferia per a hostatjar les religioses (*Cabildos,* 08-12-1853. Ibarra, 1931, pp. 26-28).

Segons sembla, el bisbe no contestà d'immediat i l'Ajuntament deixà el convent de mercedaris perquè les monges s'hi instal.laren. Segons un cronista vuit-centista, citat per Ibarra, el mateix governador hi traslladà les monges amb cinc tartanes *«entrando en la Iglesia por la puerta del Norte, cuyos altares se hallaban iluminados y descubierto el camarín con la hermosa efigie de la Merced: y postradas en grupo sobre las gradas del altar, prorrumpieron en llanto muchas religiosas y todas oraron con fervor, dando gracias a la Virgen por haberlas salvado de tanta catástrofe y peligro que habían corrido»* (Ibarra, 1931, pp. 35-36).

Una vegada traslladades al convent que fou dels mercedaris, l'abadessa de la comunitat escrigué a l'Ajuntament per a agrair-li les mercès rebudes i, tot seguit, envià una altra carta on proposava donar a l'Ajuntament el seu convent de l'Encarnació, situat a la Corredora, a canvi d'obtenir en propietat el convent de la Mercè, *«con su templo y demás obras y derechos que al edificio pertenezcan»*. S'exposava en aquest document que el convent de la Corredora havia estat declarat en ruïnes per l'enginyer provincial, que era impossible reparar-lo *«por el crecido capital que para ello se necesita»* i que la comunitat acudia a l'Ajuntament perquè com a patró de les religioses, les socorreguera. Segons l'acta capitular, la discussió entre els regidors i els majors contribuents *«fue animada y detenida»*, però tothom va ser d'acord en què l'Ajuntament havia de protegir les monges i que *«aún cuando en la permuta la Comunidad obtuviese grandes beneficios, atendida la solidez y capacidad del exconvento de Mercenarios (sic) y su hermoso*

templo, el Ayuntamiento no siente graves perjuicios, porque ningunos productos obtiene de aquel edificio». Es considerava, així mateix, la utilitat del convent de l'Encarnació per a instal·lar-hi les escoles d'Elx, puix que *«si bien es necesario demoler en su mayor parte el Convento que se proponen ceder las religiosas, pueden quedar sin embargo el de profundis y el refectorio donde estará con comodidad y suficiente ventilación la Escuela Superior, y hacerse con poco gasto dos o tres locales de un solo techo para las elementales, que hoy no se sabe donde colocar, por haberse declarado ruinosos los edificios que antes ocupaban»*. Així, doncs, s'acordà d'accedir a la permuta per unanimitat dels vint-i-set regidors, tot obrint un expedient, en el qual, però, no s'havien de taxar les dues propietats *«porque tratando la Municipalidad en este negocio de ejercer únicamente un acto de beneficencia y no de llevar a efecto un contrato lucrativo, era inoportuno el justiprecio»*. En l'escriptura de permuta, els límits assenyalats per al convent de Santa Clara eren una casa i una séquia per llevant, el carrer de les Monges per ponent, el carrer dels Arbres per migdia i la Corredora pel nord. Finalment, el 07-02-1854, l'alcalde Jeroni Martí Cortés i Agramunt féu un ban per exposar al públic la permuta proposada *«a fin de que cualquiera de los vecinos de esta villa pueda deducir las reclamaciones que crea conveniente»*. (*Cabildos*, 30-01-1854, 06-02-1854. Ibarra, 1931, pp. 37-41. Gozálvez, 1976, p. 96).

Finalment, per una Reial Orde del 25-04-1854, el Govern accedí a la permuta sol.licitada, la qual cosa fou comunicada a l'Ajuntament pel governador de la província. El Capítol veié aquesta comunicació en sessió del 18-05-1854 i acordà d'atorgar l'escriptura pública de la permuta, la qual cosa es va fer pocs dies després, el 27-05-1854. (*Cabildos*, 18-05-1854. Llig 2, exp. 13, AHME. Ibarra, 1931, p. 42-55).

Als pocs dies de fer-se la permuta dels convents, el president donà compte al Capítol de l'atorgament de l'escriptura i posà les claus del convent de l'Encarnació a la disposició de la municipalitat, la qual acordà de nomenar una comissió perquè s'incautara d'aquelles claus i fera un inventari dels objectes existents en l'im-

moble. (*Cabildos,* 01-06-1854). Així, hom va inventariar totes les portes, finestres, panys, balcons, reixes i bigues que hi havia al convent en el moment de prendre'n possessió, tot distingint-ne les diverses classes i mesures. També es va donar compte dels altars de talla i les imatges que hi havien deixat les monges (*Cabildos,* 19-06-1854).

4. *USOS PÚBLICS DEL CONVENT DE L'ENCARNACIÓ*

Immediatament després que el municipi obtinguera el convent de la Corredora, malgrat el mal estat de l'immoble, començà a donar-se-li una utilitat pública a les diferents parts de l'edifici, tot establint-hi els usos públics que s'havien donat al convent de la Mercè, especialment espectacles públics en el claustre, com ara representacions teatrals i corregudes de bous. Així, ja en aquell estiu del 1854 es van fer algunes representacions en un teatre improvisat en el pati del convent (Ramos, 1970, p. 445).

També s'hi construí un safareig públic, el qual se servia amb aigua d'una séquia de reg pròxima, ço era *«la contracequia que pasa al Levante del ex convento de monjas, junto a la escuela superior de niños»* (*Cabildos,* 19-06-1873. Ramos, 1970, p. 276). I fins i tot el pintor Gonzàlvez, «Paraes», hi pintà a l'oli el cel de la Festa el 1867, tot estenent la lona en el claustre del convent (Ramos, 1970, p. 411). Amb tot, l'ús més important que s'hi donà de forma continuada i gràcies al qual el Municipi pogué mantenir la propietat del convent, va ser el d'escola.

Però amb els usos públics de l'edifici, començà també el desmantellament dels béns mobles que hi podien restar. Així, el 1858 dos diputats de les partides rurals de Daimés i de la Foia demanaren que se'ls deixara un dels altars de l'antiga església per tal de posar-lo en l'ermita que estaven construint a les seues partides (Ramos, 1970, pág. 535).

Amb tot, durant els trenta-cinc anys que estigué encara dempeus l'edifici, calgué fer moltes obres d'enderroc i reparació, tot reutilitzant les estances i els materials que s'hi podien aprofitar.

Així, ja el 26-09-1854 el mestre d'obres Vicent Penalva presentà un certificat d'obres per un valor de 1.541 reals (*Cabildos,* 26-09-1854). El desmuntatge de l'edifici continuava el 1855, quan la Comissió d'ornat s'havia d'encarregar *«de la estracción de las ruinas que existen en el interior del ex-convento de Monjas de esta villa»*, i encarregar-se *«del fierro, madera u otros efectos que puedan ser útiles para otras obras»* (*Cabildos,* 05-01-1855).

Però quan la Comissió d'ornat examinà l'edifici el 1855 va concloure que es trobava *«a punto de desplomarse en algunos puntos, en especial la parte de poniente de lo que fué iglesia, la de levante del que fué dormitorio de las monjas y que linda con la calle de la Corredora y el lienzo de la parte del norte que sirvió de enfermería a las mismas y está a la calle denominada de las Monjas»*. La Comissió d'ornat era de l'opinió que *«desmontando los dos últimos pisos de los de las indicadas habitaciones y formando dos o tres pilares al poniente de la Yglesia, podrá sostenerse el resto del edificio y quedar con la solidez necesaria para evitar cualquier desgracia, a la par que podrían habilitarse sus salones para las escuelas de instrucción primaria»*. S'obrí un expedient per a deliberar quina cosa fer i el 10-02-1855, els obrers de vila Vicent i Geroni Penalva ratificaren l'informe de la Comissió d'ornat en declarar la necessitat urgent de desmuntar diversos pisos i fer pilars que contrarrestaren l'espenta dels arcs de l'església, els quals es trobaven oberts. Als pocs dies, el 16-02-1855, el Capítol acordà *«que la Comisión haga los pilares, desmonte las dos cubiertas que se indican, repare los simientos de las paredes que dan a la Corredera y cualquiera otra cosa que sea necesaria»* (*Cabildos,* 06-02-1855, 16-02-1855. Llig. 52, exp. 1, AHME).

Però, malgrat aquest acord, no es degué fer cap obra, atés que l'any següent, el 15-7-1856, la Comissió municipal d'instrucció primària es féu ressò d'una exposició dels mestres de la vila, els quals exposaven les dificultats de fer classes per les escasses condicions dels locals, estrets i amb poca llum, tant els propis de la municipalitat com els particulars. I, com diem, no s'hi devien haver fet obres de condicionament, puix que també s'exposava la necessitat d'habilitar aquest convent *«destruido en la actualidad»* on

cabrien dues escoles de xiquets i dues de xiquetes, a més d'habitacions per als mestres. Hom considerava que, encara que el cost de la reparació seria de 12.000 reals, en posar les escoles al convent, s'estalviarien els lloguers dels locals on aleshores es trobaven. El Capítol acordà demanar a la Diputació provincial que autoritzara les obres i, una vegada aprovades per la Diputació, s'acordà de fer un pressupost de les despeses. Les obres s'havien de fer per administració, extrem aquest que també fou autoritzat per la Diputació (*Cabildos,* 15-07-1856, 29-07-1856, 05-08-1856).

A l'Arxiu municipal hi ha fins i tot un croquis esquemàtic de les reformes, anònim i sense data, titulat *Plan de la distribución de locales en el edificio de las Monjas para las clases de instrucción primaria de ambos sexos,* el qual es degué fer aquest mateix any del 1856 (*Varios,* vol. 1, s/sig.). Les obres es van començar, però als pocs mesos, el comissionat d'aquestes obres comunicà a l'Ajuntament que no hi havia diners per a continuar-les i atés l'Ajuntament tampoc no en tenia, de diners, les obres es van suspendre (*Cabildos,* 07-10-1856). L'any següent, el 1857, l'Ajuntament acordà demanar al governador una subvenció per tal de poder acabar les obres d'aquestes escoles (*Cabildos,* 20-05-1857).

En contrast amb les dificultats que van tenir les escoles per a instal.lar-se en l'edifici del convent, les representacions teatrals en el pati van ser un èxit immediatament. Així, el 1858 s'hi instal.là un teatre, vist l'èxit de les representacions que s'hi feren el 1854 i la poca capacitat del teatre de l'arxiu de la Casa Consistorial, on es feien aleshores les funcions teatrals. Segons una nota contemporània *«en 4 feb. 1858 se hizo en el patio del edificio que fue Convento de Monjas de Santa Clara de esta villa un teatro bastante capaz de verano, con sus palcos, etc. y toda aquella temporada se divirtió el público de Elche cómodamente en aquel edificio improvisado»* (*Papeles Curiosos,* vol. 1, p. 383. Ramos, 1970, p. 445). Els anys següents, però, l'Ajuntament intentà nombroses vegades revocar aquesta concessió, la qual havia donat per un temps il.limitat (Ibarra, 1903).

Les obres de reparació de l'edifici, finalment es van acabar i

les escoles s'hi van poder instal·lar, però d'immediat sorgí un conflicte entre els mestres i els usuaris del teatre de fusta que s'hi havia construït al pati, ja que el 1860 diversos professors d'instrucció pública i vocals de la Junta local, exposaren els inconvenients *«que para la enseñanza producían la asistencia del teatro de aficionados construido en el patio descubierto del edificio en que se hallan reunidas la mayor parte de las escuelas y lo prudente que sería deshacerlo»*. A la sessió del Capítol, els regidors entaularen un viu debat i, per sis vots contra dos, s'acorda *«que se disponga lo necesario para el derribo por los empresarios del mencionado teatro, dejando el sitio que ocupa espedito y sin obstáculo alguno dentro del término prudente y necesario»*. Els bancs que hi havia al teatre, els quals pertanyien a la Casa Capitular, s'havien de tornar al seu lloc i, *«con el fin de mejorar el patio descubierto existente en el ex-convento de monjas, hoy local destinado a la instrucción primaria y sirve* (sic ¿sirva?) *en algún modo de distracción a los niños, se acordó que se plantasen árboles, por calles, o como mejor les parezca, en el referido local»* (*Cabildos*, 21-08-1860).

Tanmateix, Lluís Gonzaga Llorente i altres *«aficionados dramáticos y filarmónicos»* es queixaren al governador, tot demanant la revocació dels acords de derrocar el teatre de fusta i tornar els bancs a l'Ajuntament. El governador demanà un informe a l'Ajuntament i en una sessió del Capítol, els regidors favorables i contraris al teatre de fusta tornaren a discutir la conveniència que hi haguera o no un teatre vora les escoles, si aquest s'adaptava o no a les normes sobre teatres i si s'hi havia d'adaptar o no, essent com era un barracot de fusta per als aficionats (*Cabildos*, 04-09-1860).

Finalment, el governador revocà la decisió municipal de desmuntar el teatre de fusta i autoritzà la *«Compañía dramática de aficionados para continuar dando funciones»* (*Cabildos*, 23-11-1860), decisió amb la qual es feia evident la importància que el teatre, com a representació de la nova classe en el poder, tenia per a la burgesia de la meitat del vuit-cents.

Les escoles establertes en el convent continuaren també funcionant i en algun moment es pensà fins i tot en construir-hi un nou edifici, segons es dedueix d'un projecte datat el 24-03-1862, redactat per l'arquitecte provincial Josep Ramon Mas. L'arquitecte preveia construir una *«escuela superior para sesenta niños»*, la qual, segons la memòria, se situava en el solar de l'església del convent de l'Encarnació. L'edifici d'aquesta nova escola era molt senzill, a penes un perímetre rectangular amb planta baixa i pis i coberta inclinada de teula a dues aigües (Llig 42, exp. 13, AHME). Però malgrat l'escàs interés arquitectònic de l'edificació projectada i el fet que no es construïra mai, aquest document té l'interés de ser el primer projecte per a fer a Elx una escola de nova planta, ja ben avançat el vuit-cents, com veiem.

Aquell projecte devia ser resultat de la necessitat de disposar d'un local per a escoles, puix que l'estat del convent continuava sent dolent i la seua destrucció avançava a poc a poc. Com que hom no tenia diners per a fer-hi cap reparació, s'havien d'anar derrocant les parts que oferien un perill més imminent. El 1863, un veí, Josep Bañón, denuncià el mur de llevant del convent, el qual deia que es trobava *«en tan mal estado que puede fácilmente desplomarse y traer fatales consecuencias»*. El Capítol manà que informara la Comissió d'ornat i tant aquest com el mestre d'obres Pere Fluxà, foren favorables a l'enderroc d'aquell mur (*Cabildos*, 04-11-1863, 24-02-1864).

Durant els anys seixanta, hi hagué algunes obres en l'escola de xiquets. Així, el 1866, el Capítol va veure el pressupost de les despeses de desmuntar i renovar el *«local destinado para escuela de niños»*, el qual amenaçava ruïna. Però encara que es va acordar de derruir aquell local i vendre les fustes que no aprofitaven per al nou edifici que s'havia de construir, els mesos següents es van pagar rebuts de despeses per obres de reparació en aquella escola, la qual cosa evidencia que no es derrocà l'obra vella i se'n féu una de nova, sinó que, com era costum, es feren les obres mínimes de manteniment dels edificis existents (*Cabildos*, 27-06-1866, 01-08-1866, 06-03-1867).

DAMA DE ELCHE
LA SOCIEDAD
BLANCO Y NEGRO
ERIGIO POR
SUSCRIPCION POPULAR
ESTE MONUMENTO
QUE ENTREGO AL
PUEBLO DE ELCHE

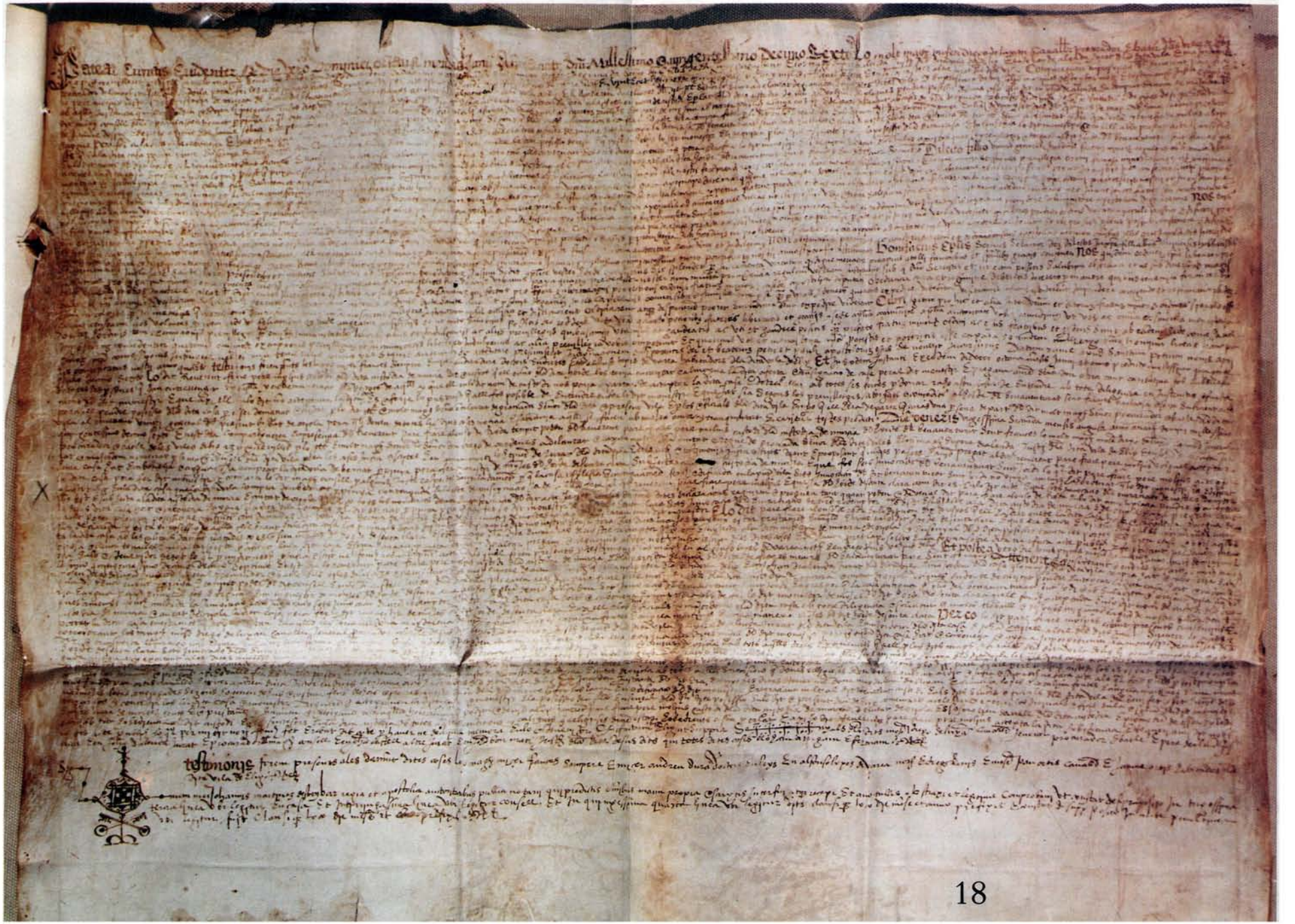

Alfons López de Varea, *Escriptura de compravenda dels terrenys destinats a convent de clarisses en la Corredora*, 27-05-1516, llig. 2, exp. 13, AHME.

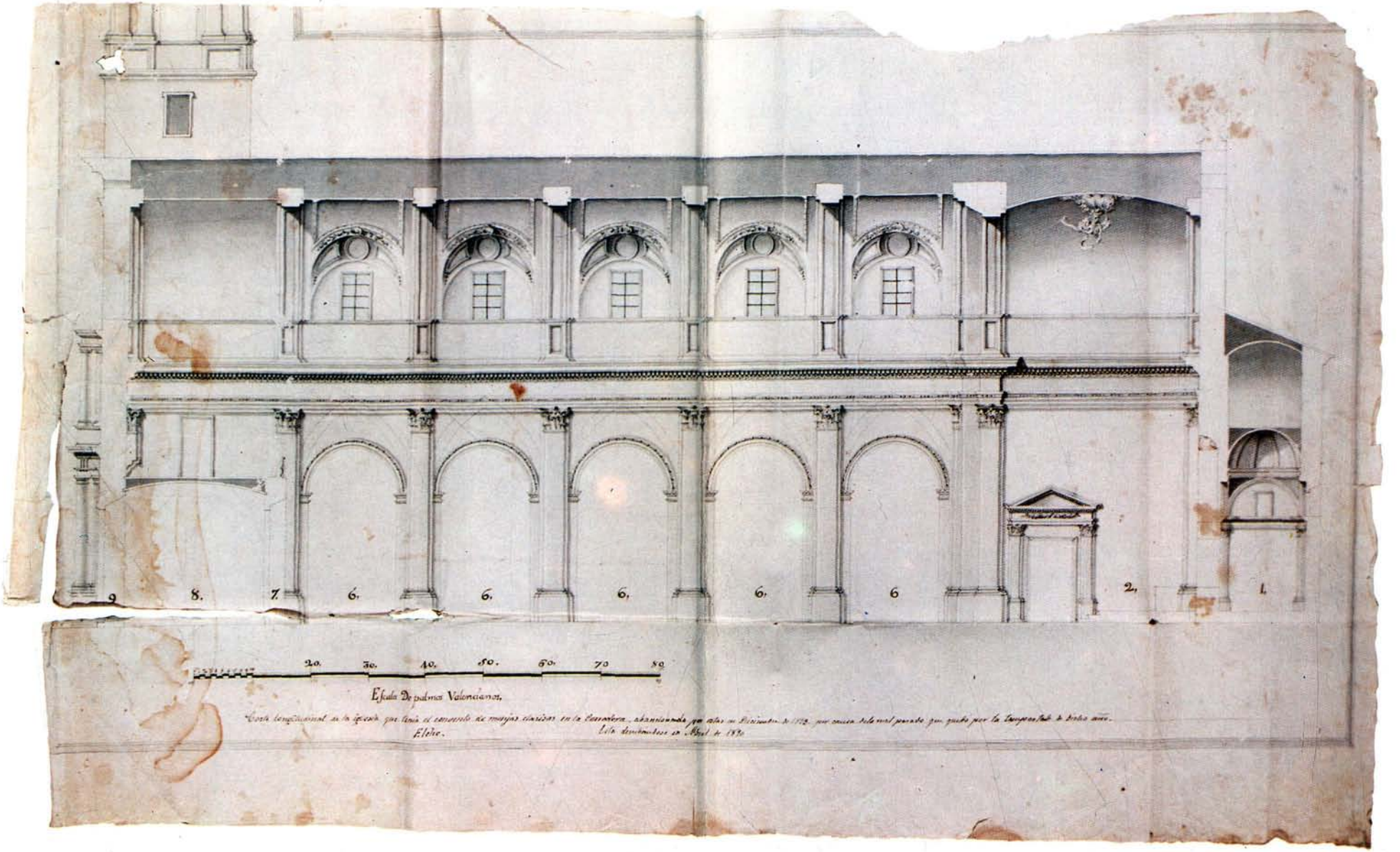
9
8.
7.
6.
6.
6.
6.
6
2.
1.
20.
30.
40.
50.
60.
70
80
Escala De palmos Valencianos.

Anònim, *Corte longitudinal de la iglesia que tenia el convento de monjas clarisas de la Corredera*, cap a 1740, planero, s/sig., AHME.

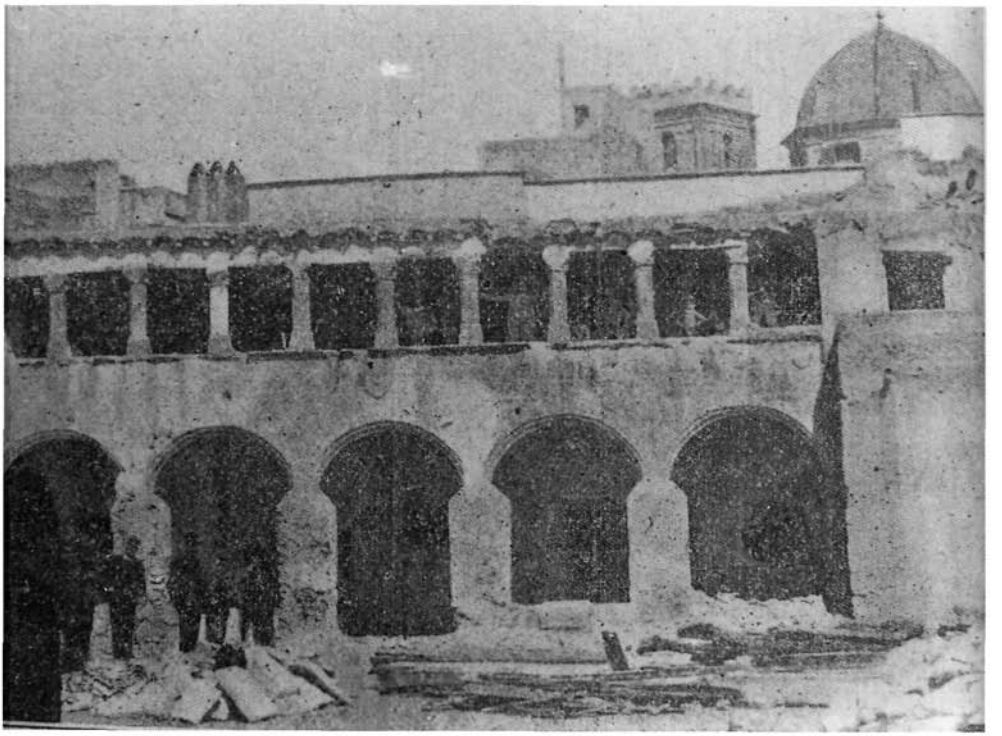

Anònim, *Claustre del convent de l'Encarnació*, devers 1890, col.lecció particular.

Pere Ibarra, *Feria de San Andrés instalada a la plaza del Dr. Campello (solar del convento de Santa Clara)*, devers 1900, AHME.

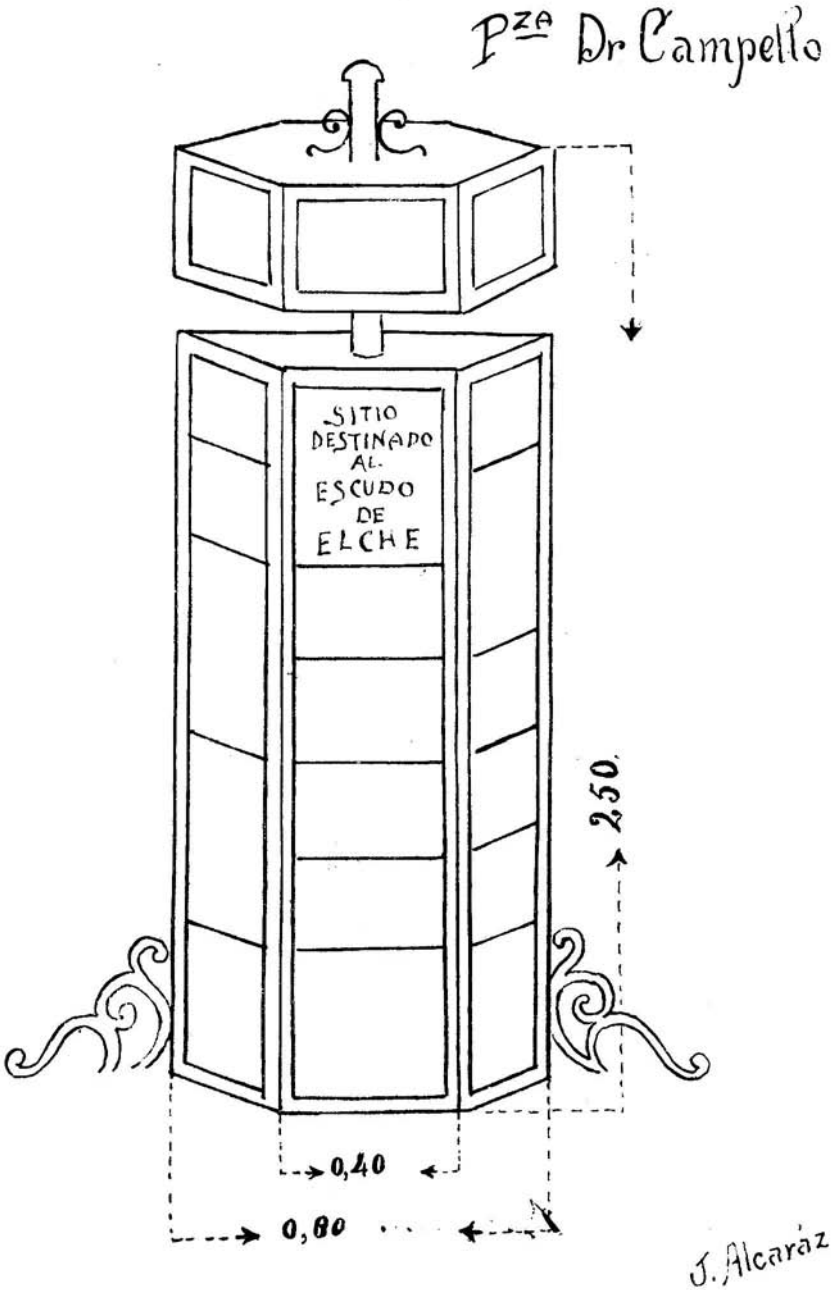

Alcaraz, J., *Columna lluminosa anunciadora a la Glorieta, 1929, llig. 78, exp. 53, AHME.*

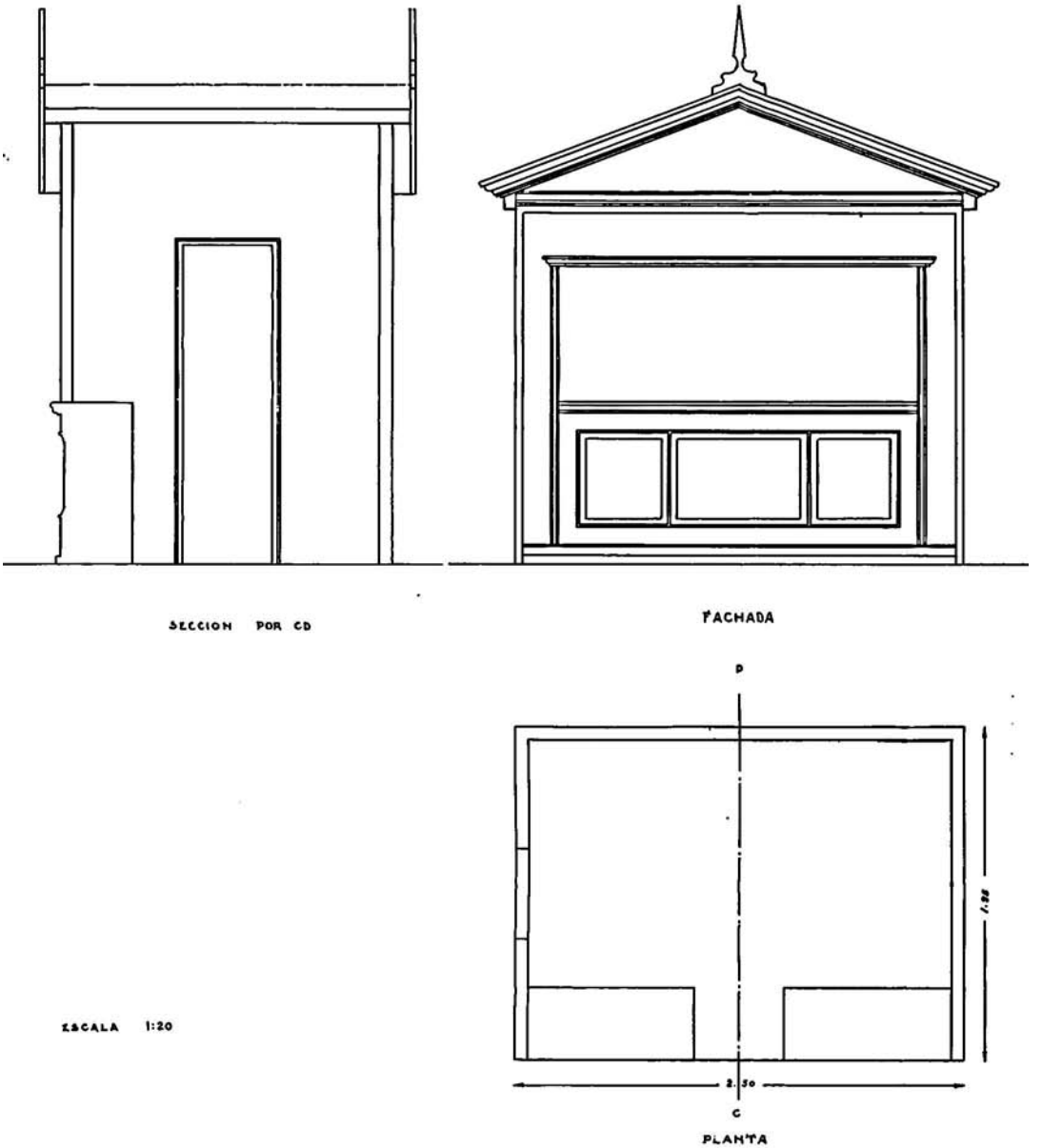

Anònim, Quiosc de cervesa a la Glorieta, 1929, llig. 67, exp. 131, AHME.

Anònim, *Obres en la Glorieta a començament de segle*, reproduïda a Ramos, 1970, p. 605.

Anònim, *Vista de la Glorieta i la Corredora, cap a ponent*, primer quart del segle XX, col.lecció particular.

Anònim, *El jardí de la Gloricta*, primer quart del segle XX, col.lecció particular.

Anònim, *Carrer de llevant de la Glorieta*, primer quart del segle XX, col.lecció partiular.

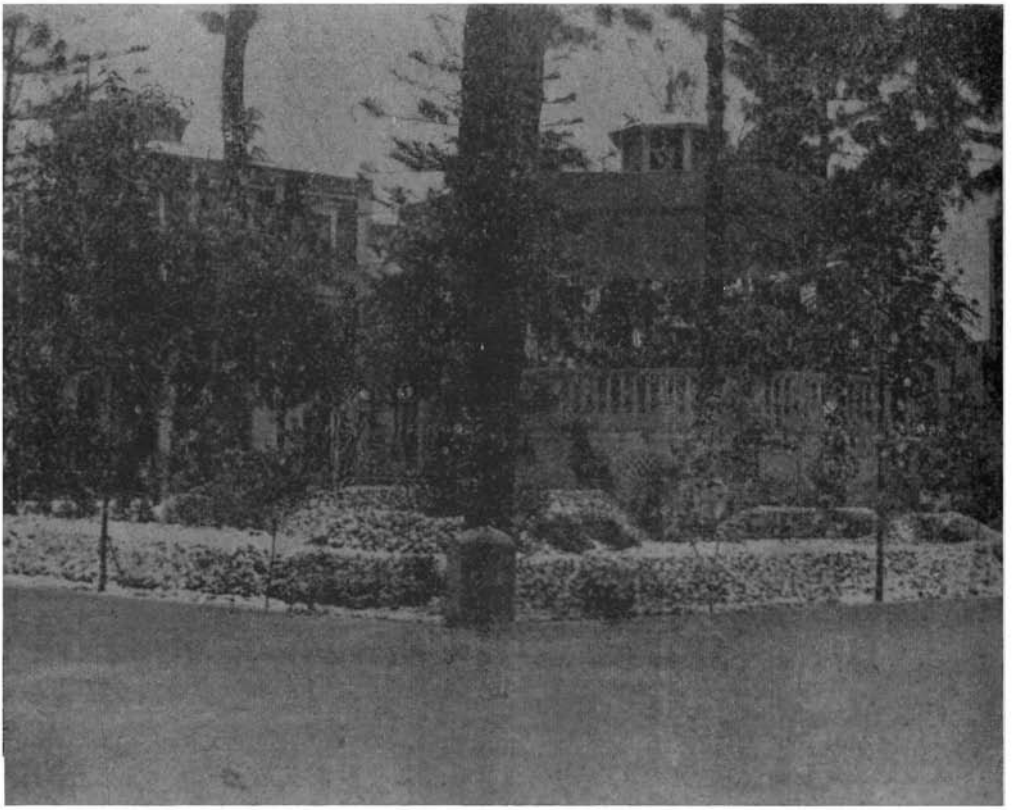

Anònim, *Nevada del 26-12-1926*, reproduïda a *Levante*, 25-3-1927.

El Ilicitano

ÓRGANO DE LA SOCIEDAD ARTÍSTICA ORFEON ILICITANO

NÚM. 52 | ELCHE 9 DE JUNIO DE 1929 | AÑO II

La vida en Elche

Escasea el trabajo; una aguda crisis azota a las industrias de la alpargata y del calzado; los obreros emigran hacia el extranjero en busca de trabajo y los industriales llevan una vida penosa, llena de dificultades y obstáculos que difícilmente la pueden soportar.

A unos y otros, se les hace insostenible la situación y cada día amenazan las vicisitudes y anomalías y se agranda el malestar; pero sin embargo, se avecina la temporada de baños en Santapola, y ya por personal de nuestro pueblo, están tomados todos los puestos, hasta pasado *el sequió*, y en la otra parte de la playa, en el lugar destinado para casitas de baño, hay instaladas todas las que en aquel espacio caben.

Contrastes son éstos y misterios *que nunca hemos podido descifrar.*

—

Estamos en plena fiebre de actividad en pró del hermoseamiento de nuestra ciudad.

Por todas partes, obras empezadas y calles interceptadas.

El Barrio *San Jerónimo*, quedará admirablemente, pues las obras de carretera que están casi terminadas, vienen haciéndose a toda conciencia y también van muy adelantadas las obras del afirmado de Puerta Morera, Doctor Esquerdo y Pi y Margall. Por fin, esta importante arteria de nuestra ciudad, quedará totalmente urbanizada.

El famoso adoquinado de la calle Canalejas, también está verificándose y nosotros y todos los periodistas ilicitanos, cerraremos el pico, pues ha sido nuestra eterna pesadilla.

Bien, Sr. Bonete, para ser buen alcalde, hay que demostrarlo y en esta ocasión, queda bien patentizado.

Y a propósito de urbanización; estamos más que hartos de ver el Puente de Canalejas en constante reforma y cada vez queda peor el piso de dicho puente, pues ahora su estado es más calamitoso que la carretera de Santapola y eso que ésta, se halla verdaderamente intransitable.

Nosotros rogamos al Sr. Bonete, *que se dirija a quien corresponda* y le manifieste, lo infructuosos que resultan los ridículos parches, que tan seguidamente le están poniendo al piso del puente, y a la vez, que se interese por la Carretera de Santapola, pues debido a su lamentable estado, en la temporada que se avecina, pueden ocurrir incalculables e inevitables accidentes entre los muchísimos vehículos que van a transitar.

—

Con motivo de las reformas de la calle Canalejas, se ha desviado la carretera por la calle Sagasta, cosa que nos parece muy natural, pero al terminar las obras, sería más natural y más plausible, que se arreglase el piso de esta calle, que bien lo merece, por dos cosas: por ser el más antiguo de los adoquinados y por hallarse en peor estado y deterioro (perdón, calle Cánovas del Castillo).

Este periódico ha sido visado por la censura.

GLORIETA DEL DR. CAMPELLO

....Y en las gratas horas invernales de cielo azul y de brillante sol, o en las deliciosas de la estival nocturna perfumada de flores y embellecida de estrellas, el pueblo acude en busca de solaz y esparcimiento a este delicioso rinconcito, mientras que la Banda Municipal, desde su magnífico templete, deja oir las armónicas notas de sus maravillosas polifonías

TURISMO

Se impone el turismo; cada día adquiere mayor importancia, y, es innegable que el viajero que llega a nuestra vecina capital, no se resigna en dejar la bella región levantina, sin antes habernos honrado con su visita, atraído, sin duda, por la merecida fama de nuestro incomparable palmar. Sin embargo, no confiemos demasiado en las innúmeras bellezas con que Natura se ha dignado obsequiarnos, y preocupémonos de añadir a esas bellezas naturales, la belleza de una ciudad, correcta por su limpieza y por su urbanización.

No cabe duda que nuestro palmar es el mayor aliciente para el turista que llega a nosotros ansioso de deleitarse en la contemplación de esos paisajes que seducen por el exótico encanto que emana de estos árboles milenarios que abren el magnífico abanico de sus *palmas, sobre la diafanidad de un* cielo infinitamente azul; pero aparte de esa belleza panorámica que pródigamente nos ha concedido la Naturaleza a la que los ilicitanos hemos de estarle eternamente agradecidos, procuremos dotar a nuestro pueblo amadísimo de todos los adelantos modernos al objeto de que la corta estancia del turista le sea tan placentera y agradable, que se lleve de nuestra ciudad un recuerdo tan grato como *imperecedero.*

Elche es conocido por sus industrias como lo es también por su agricultura y por sus bosques extensísimos, pero es deber de todo ilicitano, contribuir, esforzarse, por que sea conocido nuestro pueble por sus calles limpias y hermosas, por sus edificios de moderna construcción, por todo aquello que al turista pueda producirle excelente impresión. Cierto es que Elche es una ciudad hermosa, pues, aun cuando cuenta con muchas calles angostas de caserones vetustos y antiestéticos, tiene tam-

Periòdic *El ilicitano*, Elx, 09-06-1929, portada.

AMANECER

Año VI - Número 222 Organo de la Sección Literaria de "Coro Clavé" ELCHE 13 Abril 1930

Redactor Jefe: Joaquín Lozano Director: Francisco Serrano Rodríguez Administrador: Amalio Lozano

La Dama de Elche

Monumento Conmemorativo

Por iniciativa de la Sociedad artística «Blanco y Negro», va a erigirse un pequeño monumento en el mismo recinto de la Glorieta de la plaza del Doctor Campello, a la famosa esfinge mitológica, que ha inmortalizado el sagrado nombre de nuestro pueblo, denominada «LA DAMA DE ELCHE», cuyo original se conserva en delicada vitrina en el Museo Arqueológico de Louvre (Francia).

La fecha indicada para la inauguración, será el 20 del corriente, domingo de Pascua, a las once de la mañana, para cuya solemne ceremonia están invitadas elevadas personalidades que nos habrán de visitar *ex profeso*.

Para llevar a cabo obra tan meritoria y cultural por todos conceptos, y a falta del apoyo incondicional que nuestras Autoridades debían prestar a toda empresa que significara enaltecimiento y glorificación de nuestro patrimonio local, hanse visto obligados los esforzados y beneméritos paladines, a recurrir a la suscripción pública y voluntaria, manera única de poder atender a los cuantiosos gastos que en sí lleva la realización de este magno proyecto.

El monumento, lo constituyen una artística base con su airoso pedestal, de 1'58 metros de altura, sobre el cual descansará el busto de la augusta «DAMA», en tamaño natural, en conjunto y totalmente, sobre 2'10 metros, todo tallado sobre piedra sillería de primera calidad, de las famosas canteras de Almorquí, del término de Monóvar.

Los trabajos de talla y de escultura de este monumento, han sido confiados al taller de mármoles y piedras que en esta plaza tiene en la calle Canalejas, Don Juan Bautista Alcaraz, cuyos trabajos ya están terminados.

El único artista que ha intervenido en el árduo trabajo de tallar el busto, ha sido el hijo del propietario del taller, Don José Conrado Alcaraz.

Para conocer bien y en todos sus más ínfimos detalles el terso y artístico trabajo del Sr. Alcaraz, nos hemos permitido visitar el referido taller.

Nuestra impresión ha sido del todo grata, al ver por nuestros propios ojos, la delicadeza y precisión con que ha sido ejecutada y reproducida la célebre figura.

Los que hemos tenido la satisfacción de haber conocido al auténtico busto, momentos después de haberse realizado el portentoso hallazgo, podemos, más que otros, conocer el verdadero alcance de este gran trabajo y el justo valor de la semejanza que atesora el trabajo del Sr. Alcaraz.

La obra llevada a cabo por el artista, ha sido dichosa, del todo feliz.

Con el monótono golpeteo de las duras y ordinarias herramientas, sin otros elementos que la maceta y cinceles, el señor Alcaraz ha sabido pacienzudamente ir arrancando los fragmentos inservibles a la arenácea moie, para al fin y con su arte habilidoso, producir un busto de sin igual belleza.

Pero no es esta toda la obra del artista.

El Sr. Alcaraz, que con su alma de artista, se ha remontado a las etéreas regiones del realismo, ha sabido interpretar fidelísimamente, el trabajo a él encomendado, sin que el más remoto detalle haya escapado a su pupila escudriñadora. Y es de admirar, cómo en su obsesión de conseguir su exacta reproducción, ha sabido interpretar magistralmente, hasta las huellas que el despiadado azadón del labriego le asestara en ciertas partes del busto original, en el preciso momento en que fué arrancado de su solariego y secular terruño.

El más delicado detalle del busto, la mascarilla, es de un singular parecido, que no cabe más. Los collares sobre el cuello y los relieves sobre el pecho, que representan emblemas, honores, condecoraciones y aderezos que la adornan, resultan de una perfección absoluta.

Su actitud arrogante como de Diosa imperativa, resulta de una interpretación admirable, que difícilmente y en conjunto, se la podría distinguir de la original.

Elche, el pueblo nativo de esta famosa DAMA, que apenas si existe un remoto confín en donde se la ignore, se dispone con verdadero entusiasmo a rendir un homenaje póstumo, digámoslo así, a la peregrina excelsa que tanto honor nos ha legado a la historia patria. Y al hacerlo como es nuestro vehemente deseo, rendiremos un tributo de admiración, a la vez de protesta, ante el refinado y execrable egoísmo, que motivó el arrancarnos de nuestro suelo y para siempre por manos extranjeras, de uno de los más preciados tesoros arqueológicos que reconocen los siglos.

Preparémonos pues a celebrar dignamente el acto de la inauguración de este primer monumento local, porque realmente es un sagrado deber que la historia nos impone, pues de esta manera, legaremos a la posteridad un hecho altamente glorioso para nuestra querida patria chica.

Pero antes de terminar, preciso es que con toda la efusión de mi alma, envíe una cordial felicitación a los iniciadores de esta gran obra que tanto les honra, sin olvidar al artista que con tanto ardor y cariño ha sabido interpretar fielmente el trabajo a él encomendado.

VICENTE TORRES SERRANO

Elche, abril 1930.

Nueva Academia

Desde 1.º de Mayo empezará sus cursos la Academia de corte y confección "Le Jardín des Modes", a cargo de la profesora doña Juanita Boix Pomares.

Se confeccionan toda clase de vestidos última moda.

Gran salón de estudios, con todas las comodidades modernas. Cursos para confeccionarse sus propios vestidos, y para el ejercicio de modistas y profesoras.

Plaza de la Merced, número 7, (antes „El Capricho").

Periòdic *Amanecer*, Elx, 13-04-1930, portada.

Anònim, *Vista de conjunt des del sudest*, devers 1955, col.lecció particular.

Anònim, *Vista d'ocell des del sud*, devers 1950, col.lecció particular.

Anònim, *La Corredora des de ponent*, devers 1950, co.lecció particular.

Anònim, *La Dama d'Elx*, devers 1950, col.lecció particular.

Anònim, *Templet de la Glorieta*, devers 1950, col.lecció particular.

Anònim, *Passeig de la Glorieta*, devers 1960, col.lecció particular.

Anònim, *La Glorieta i la Corredora*, devers 1960, col.lecció particular.

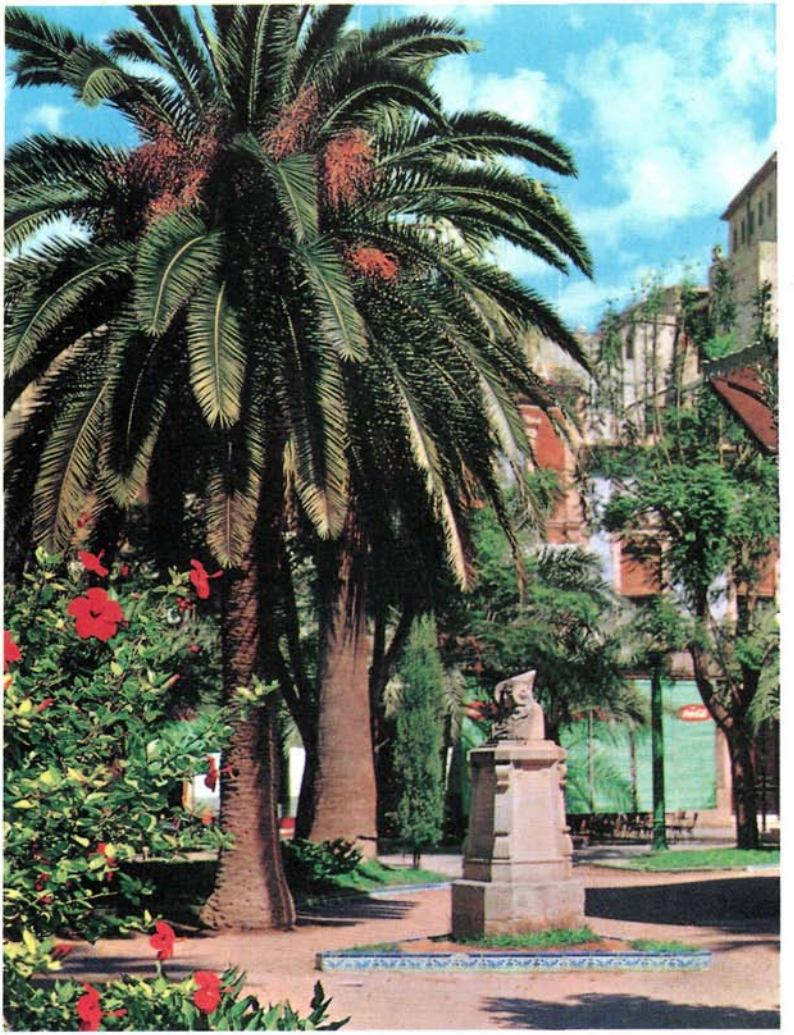

Anònim, *Jardí de la Glorieta amb la Dama d'Elx*, devers 1960, col.lecció particular.

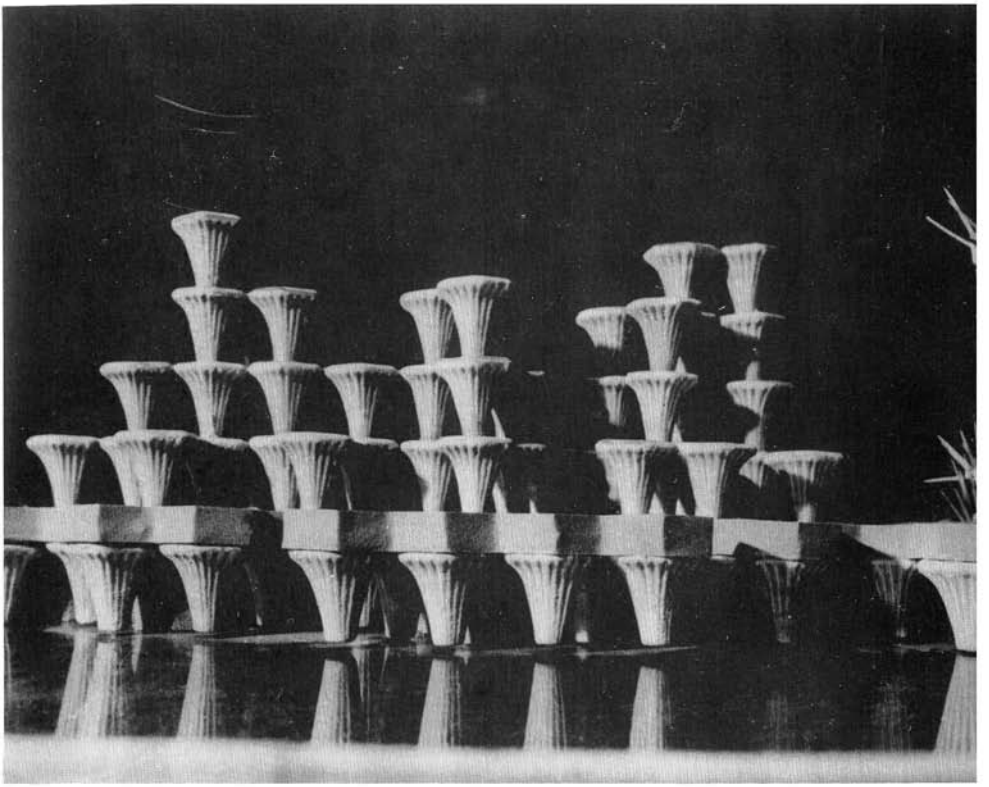

EXCMO. AYUNTAMIENTO DE ELCHE.

OPTANTE AL PREMIO DE IDEAS PARA FONTANA EN LA GLORIETA DE JOSE ANTONIO.

Duran-Lóriga Rodrigáñez, Miguel, *Planta i alçats de la font de la Glorieta*, 1967, AHME-SP.

EXCMO. AYUNTAMIENTO DE ELCHE.

OPTANTE AL PREMIO DE IDEAS PARA FONTANA EN LA GLORIETA DE JOSE ANTONIO.

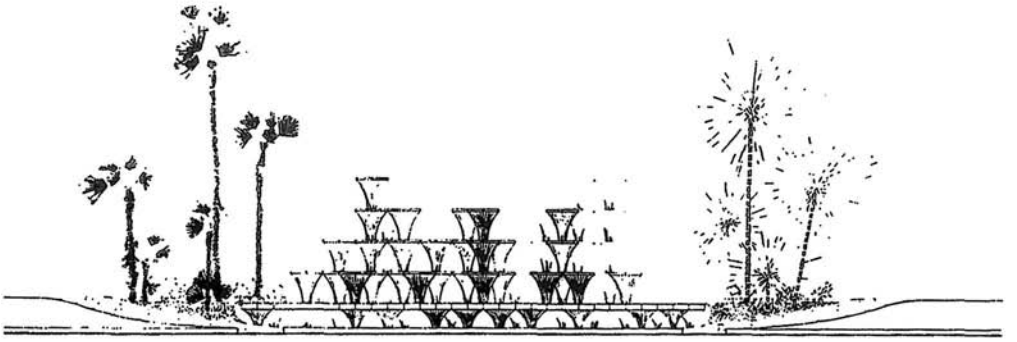

ALZADO 1

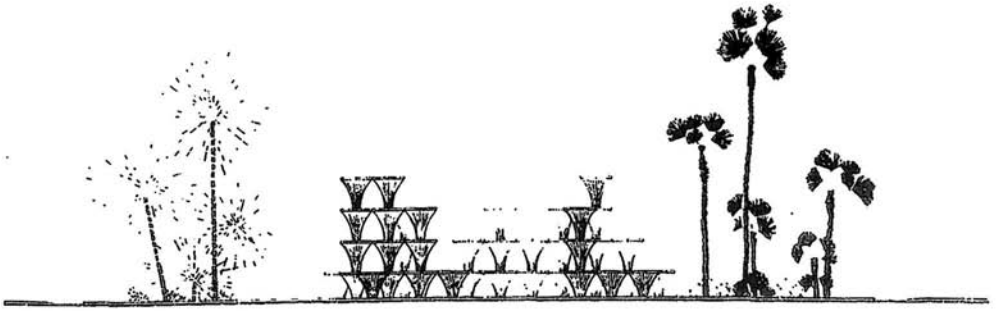

ALZADO 2
ESCALA 1:50

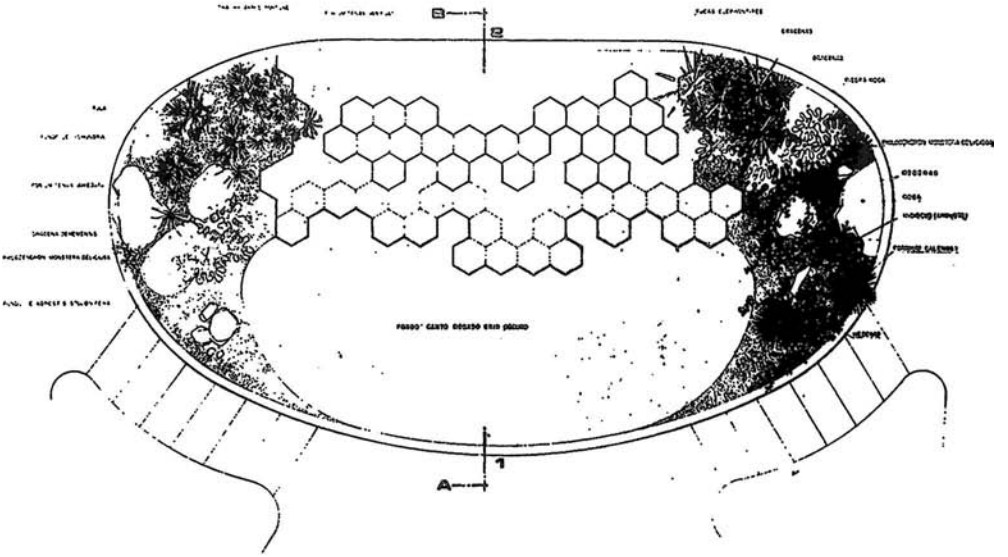

PLANTA
ESCALA 1:50

Anònim, *La «nova» Glorieta vista cap al nord*, devers 1970, col.lecció particular.

Anònim, *La «nova» Glorieta vista cap al sud*, devers 1970, col.lecció particular.

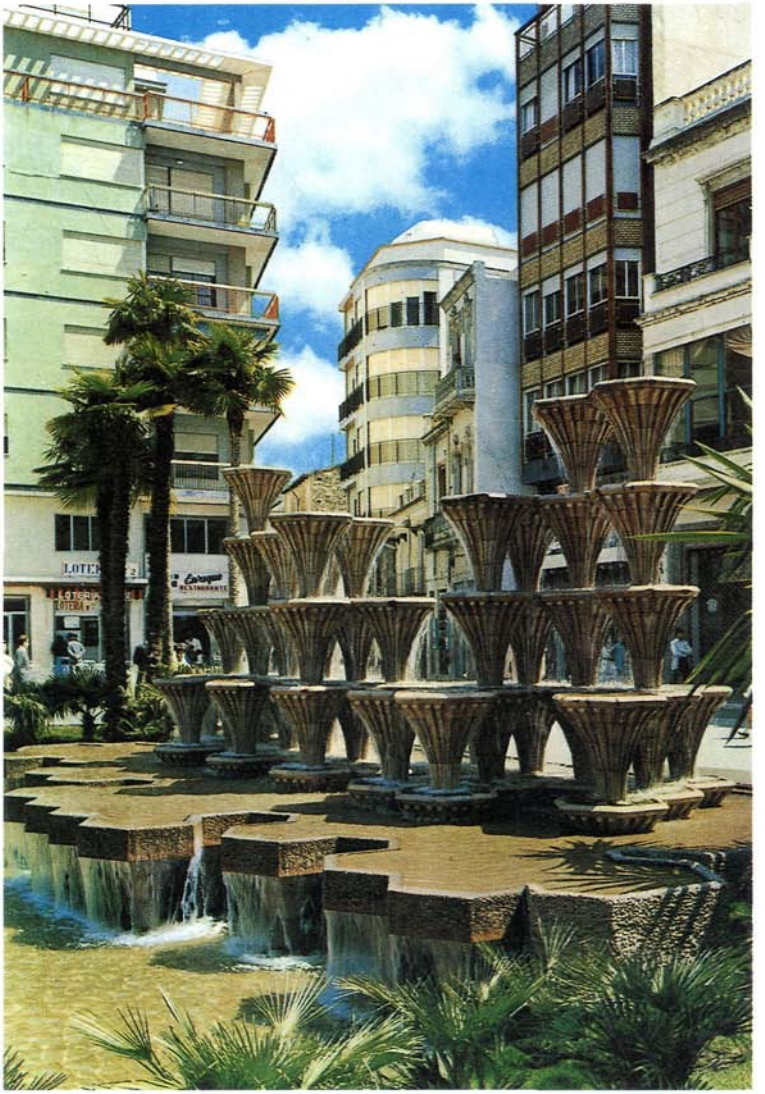

Anònim, *Fontana de la Glorieta*, devers 1975, col.lecció particular.

Disconformidad con el proyecto para ubicarlo en el Parque

Proponen que el templete de la música se levante en la Glorieta de nuevo

El ilicitano Gaspar Jaén i Urbán, arquitecto y poeta, sentó ayer una propuesta entre el Ayuntamiento para que el antiguo templete de música sea reconstruido en la Glorieta de nuestra ciudad en lugar de en el Parque Municipal, tal como proyecta el Ayuntamiento. Las razones que alega este ciudadano, diez en total —ver anexo—, apuntan desde temas de memoria colectiva a la mayor afluencia de público para escuchar a la Banda Municipal en La Glorieta ilicitana.

J. MUÑOZ

La propuesta de Gaspar Jaén la realiza dentro de los 15 días de plazo que ha dado el Ayuntamiento para que se puedan presentar alegaciones u sugerencias al proyecto de construir el templete en el Parque. Como se sabe, se pretende levantar una réplica del antiguo templete de La Glorieta en la zona donde estaba la casa del Hort del Colomer en el Parque Municipal. El proyecto, valorado en casi 10 millones de pesetas, se realizará el próximo año por parte del Ayuntamiento.

Quieren el templete en la Glorieta, como antes

Las 10 razones

GASPAR JAEN I URBAN (*)

EU motius pels quals el templet de la música que hi havia en l'antiga Glorieta d'Elx hauria de ser reconstruit en el seu emplaçament original, ço és en la mateixa susdita Glorieta d'Elx.

1.–En la memòria col.lectiva dels pobles un edifici va unit al lloc en el feren i només en aqueix lloc té el seu sentit urbà i cívic exacte i complet. Com el seu mateix nom indica, el templet de la Glorieta va unit i pertany a la Glorieta d'Elx.

2.–Per aquest mateix motiu, a l'explanada del Parc Municipal en ara es projecta fer el templet, s'hauria de reconstruir l'edifici que hi havia, çò és la casa de l'Hort del Colomer, que molts de nosaltres vam conéixer i de la qual existeixen plànols.

3.–Aquesta casa podria aprofitar per a moltes coses tals com fer actes i guardar objectes i ferramentes, a més de los múltiples idees que se'ls acudiran als concejals que els pertoque. No és menyspreable l'interés que té refer una casa pròpia dels horts de palmeres d'Elx ara que han desaparegut quasi totes.

4.–L'Ajuntament d'Elx desfeu la Glorieta fa vin anys. Sobre aquell solar han anat creixent els abres poc a poc, pero la Glorieta d'ara és encara un espai molt bui que cal anar plenant. Tornar a posar-hi el templet és una bona manera d'anar re-fent la Glorieta, tornant-la a fer poc a poc. Com la preciosa araucaria que s'hi plantà l'any passat. Com les palmeres washingonies i els ficus que van creixent apressa. Com la Dama d'Elx que es fue per subscripció de la Societat Blanco y Negro.

5.–La Glorieta és una plaça piena de gent a totes les hores. Montre que a les 5 d'un dia d'hivern al Paro no va hingú, la gent està fins a les 10 o les 11 en la Glorieta. El templet no sols es lloirà més, sinó que pot ser útil a moltes més hores del dia.

6.–La font? La font no és lletja, però arribà a Elx en un mal moment: després de la destrucció de l'antiga Glorieta. Deixem la font on està. Ens ha fet companyia 15 anys i molts li hem pres inclús un poc de carinyo. Està a un costar i no li molestaria per a res al nou-vell templet. Planteu palmeres de veritat i d'Elx vora les palmeres de cerámica.

7.–Geomètricament, el centre de la Glorieta, era buit, li fa falta alguna cosa. *Es un bon lloc per a tornar a posar el templet.* Al seu voltant podrian fer banquets de manisses. Hi caben moltes coses als espais públics de la ciutat.

8.–El soroll? Ai, el soroll. El roïo i el fum dels cotxes són a hores d'ara inseparables de la ciutat. El que cal és afogir-li a la ciutat sorolls agradables. No vuligam que una banda tocant els diumenges siga com un giradisce d'alta fidelitat d'aquells que ens mostra la televisió. Una banda que toca en un poble és una cosa més impura, més humana, més imperfecta i per això més nostra. Sentir la música mentre es pairla i es passeja per la Glorieta un diumenge pel matí o una nit de festa.

9.–Si ans o després la Corredora i el Pont Nou es queden como un carrer de voreres amples i un sol carril per als cotxes i la velocitat es limita i es prohibeix el trànsit alguns dies o algunes hores, aquest serà un bon lloc per en tornar a passejar, el nou carrer Major del Poble, i en aqueix context, la Glorieta deuria tornar a ser un lloc ple de vida. El nou-vell templet serà fonamental per a conseguir-ho.

10.–Seria bo també per a la mateixa Banda Municipal de Música tornar a la Glorieta, al cor del poble d'Elx. Els qui treballen devant d'un públic necessiten d'aquest públic, de la seua gent, dels seus aplaudiments i del seu afecte. Que la música vaja pels carrers d'Elx, que hi tornen els teuladins, els abres i les orotetes. Fem la prova: que des d'ara, els dissabtes i els diumenges a migdia, toque la banda en la Gorieta una altra volta. Tot serà un poquet diferent, un poquet més bonic a Elx.

De tota manera, que els qui manen fassen el que els semble. Que el Senyor primer els il.lumine, i, després, esl ampare.

(*) **Gaspar Jaén i Urban, es arquitecto**

El sarangollo

En la Glorieta

JUSTO MUÑOZ

EL proyecto que tiene el Ayuntamiento para levantar él una réplica del antiguo templete de la Glorieta en el Parque Municipal cuenta ya con la primera sugerencia o propuesta en contra del emplazamiento. Se desea ver «el templete de la Glorieta»... en la *Glorieta para revivir* aquella época en la que fue escenario de tantos conciertos de la Banda Municipal. Y las 10 razones que esgrime este ciudadano, Gaspar Jaén, son estimables en su inmensa mayoría

Cabe esperar que los responsables del proyecto en nuestro Ayuntamiento tomen buena nota de la sugerencia que podría contar con el apoyo masivo de más ciudadanos. No descartamos que entidades o ilicitanos a título particular se sumen a esta propuesta porque ver de nuevo el templete en la céntrica Glorieta, sería devolver un poco la tradición y lo añejo a este singular punto de encuentro de tantos ilicitanos.

Periòdic *Información*, Alacant, edició d'Elx, 10-12-1985, p. 7.

BIBLIOTECA MUNICIPAL ELCHE

Cultura estudiará la ubicación del templete en La Glorieta

J. MUÑOZ

La comisión de Cultura que preside Manuel Rodríguez se replanteará el tema de la ubicación del templete de música que inicialmente se proyecta para el Parque Municipal pero que cuenta con propuestas para que se levante en su antiguo sitio de La Glorieta. «Ello no quiere decir que vayamos a cambiar definitivamente el emplazamiento, sino que vamos a estudiar cuantas sugerencias nos lleguen para decidirnos al final por alguna», señaló el edil Rodríguez quien indicó que, en principio, la ubicación en La Glorieta era menor costosa de lo que ellos habían previsto inicialmente.

Por otro lado, el concejal de PDP, Pascual Mógica, presentó ayer a la opinión pública diez razones por las que entiende que el templete debe estar en el Parque Municipal y no en La Glorieta, entre ellas el coste económico.

Manuel Rodríguez dijo ayer a INFORMACION que inicialmente se había pensado en el Parque Municipal, «porque nos parecía muy costoso el reformar La Glorieta para su ubicación, pero ahora hemos visto que no costaría mucho dinero. Lo que vamos a hacer es recibir cuantas sugerencias nos lleguen durante estos días en que el expediente está expuesto al público para después valorar los pros y contras de cara a decidirnos por un lugar».

Este es el antiguo templete

10 razones en contra

PASCUAL MOGICA COSTA (*)

COMO ciudadano de Elche y como concejal, quiero exponer mis puntos de vista, sin deseo de entrar en polémica con nadie, con respecto a la posibilidad de instalar el templete de la música en La Glorieta, respetando, porque son muy de respetar, opiniones que se han vertido a favor de que se construya en dicha zona. Las razones que voy a exponer, son mis razones, y en modo alguno las formulo con el deseo de rebatir las expuestas por otros en sentido diferente.

1) La actual configuración urbanística de La Glorieta no es la más apropiada para instalar en ella el templete.

2) Si lo que se pretende es instalar el templete en la zona central de La Glorieta, éste quedaría hundido, con lo cual no se podría apreciar adecuadamente su belleza arquitectónica.

3) De instalar el templete en La Glorieta taparía la visión de la fuente, que nos guste más o menos ahí está y ha costado un dinero al pueblo de Elche.

4) Sería muy poca gente la que podría acudir a escuchar los conciertos ya que la zona no es la más adecuada para posibilitar una audiencia numerosa.

5) No se podrían escuchar adecuadamente los conciertos debido al intenso tráfico rodado que se da en la zona.

6) Se debe de tener muy en cuenta el correcto emplazamiento del templete ya que es una obra que va a costarle al contribuyente diez millones de pesetas, y no se puede actuar con planteamientos que vienen de la añoranza y tal vez pensando que tiempos pasados fueron mejores. Hay que ser realistas y asumir, nos guste más o nos guste menos, aquello que nos depara el tiempo en que vivimos.

7) Que no es una cuestión vital el instalar el templete en La Glorieta; perfectamente puede estar en el Parque Municipal que es un marco incomparable para el templete, a más de una zona tranquila para que los amantes de la buena música pueda disfrutar los conciertos que en él se puedan dar.

8) Que de este modo tendríamos templete en el Parque Municipal y fuente en La Glorieta, el intentar conjugar ambos en un mismo lugar, sin duda alguna resultaría un bodrio urbanístico.

9) Que para posibilitar una adecuada instalación del templete en La Glorieta se haría preciso una remodelación a fondo de la misma y esto conllevaría un gasto al margen del costo del templete, de algunos millones más, y los tiempos no están para hacer y deshacer cosas a cargo del contribuyente, que ya de por sí tiene bastantes problemas para poder desenvolverse en estos tiempos en que les ha tocado vivir.

10) Que no sería una buena administradora la corporación municipal si empleara el dinero de todos para satisfacer el romanticismo o la nostalgia de unos pocos. Y que además yo creo que aquí no se trata de que los que mandan en el presente deshagan aquello que otros hicieron en el pasado, esto nos haría entrar en una dinámica en la cual el único «paganos» sería el pueblo.

Repito finalmente, que no deseo entablar ningún tipo de discusión sobre el tema, sólo me limito a hacer públicos mis pensamientos con el mismo derecho que lo puedan hacer otros en sentido diferenciado o coincidente.

(*) Pascual Mógica Costa es concejal del Partido Demócrata Popular

Periòdic *Información*, Alacant, edició d'Elx, 08-12-1985, p. 7.

La consulta popular fue acogida con interés y despertó antiguos recuerdos

Muchos ilicitanos no están contentos con la imagen actual de la Glorieta

Los hermanos Trinidad y Raúl Bordonado Marco fueron los primeros en depositar ayer sus papeletas en la consulta popular abierta por el alcalde sobre la futura remodelación de la Glorieta. Interés y expectación se mezclaban ayer con una cierta añoranza sobre el estado antiguo de la plaza. Todos, mayores y jóvenes, coincidían en que «la Glorieta no está bien en la actualidad». Unos quieren que vuelva el templete y otros inciden más el mantenimiento de la fuente. Desde ayer y hasta el 31 de agosto los ilicitanos tienen tiempo para elegir entre las cuatro alternativas propuestas por el Ayuntamiento.

R. C.

Pasadas la una del mediodía, con cierto retraso sobre el horario previsto, el alcalde bajó al arco del Ayuntamiento para inaugurar la consulta popular, depositando su papeleta en la urna. Esta es de color sepia, que habitualmente se utiliza en las elecciones generales para las votaciones al Senado.

No obstante, a Manuel Rodríguez se le adelantaron dos jóvenes hermanos que eligieron rápidamente su modelo. «Ha sido el número 4, el que combina el templete y la fuente actual, porque es importante que se recupere el templete», manifestaban Trinidad y Raúl Bordonado Marco. Ambos, al igual que las personas que ayer se encontraban en los alrededores del Ayuntamiento, pensaban que la consulta popular era una buena medida. «Nunca se debía de haber tocado la Glorieta», añadieron los hermanos.

Si esto indicaban los jóvenes, los que aún retienen en la mente más grabada la antigua imagen de la plaza -por tener más edad- son más críticos. Paquita León decía rotundamente que en la actualidad la Glorieta «está fatísima»,-aunque reconoce que es difícil recuperarlo todo. «Por lo menos que la hagan más habitable y acogedora, como estaba antes», añadía.

En similares términos se expresaba Angeles Navarro, quien también considera que la plaza está muy mal. «Yo guardo un grato recuerdo de la antigua», decía. Y del estado actual, lo que menos le gusta es la fuente; «es horrible». No obstante, elegirá la alternativa que instala la fuente en el centro y considera que recuperar el templete es una cuestión más secundaria, «la fuente parece que da más vida y el templete está bien con el que hay en el Parque Municipal».

Que se tome en cuenta

Con un «estupendo» recogió un joven, Miguel, la consulta popular, «pero que se tome en cuenta», aclaraba. Miguel elegirá la alternativa más clásica, ordenada con el número 1 en la que desaparece la fuente y se recupera el templete, que se coloca en la zona central. También se contemplan los cuatro kioskos de prensa en las esquinas, como entonces.

La alternativa número 2 sólo sitúa a la fuente en el centro y en la número 3, la fuente se mantiene donde está y el templete se coloca en el medio.

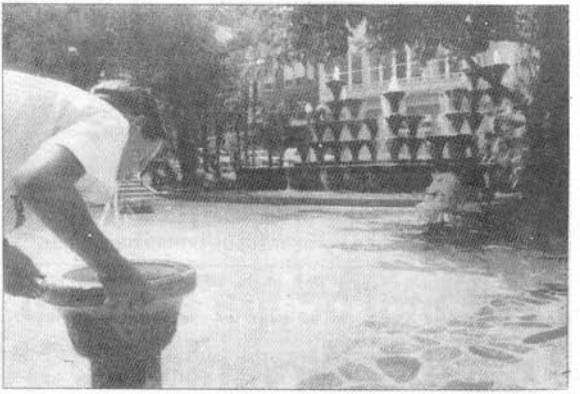

DIEGO

La parte central de la Glorieta se alineará con la altura del resto de la plaza

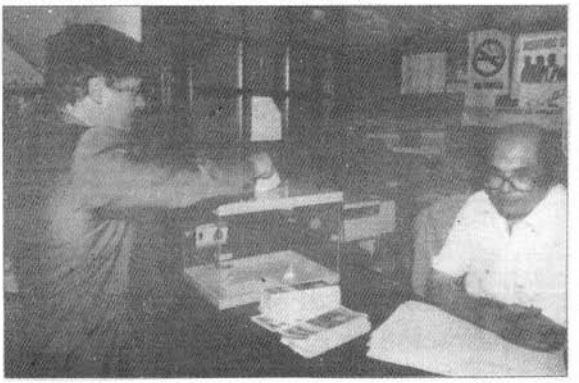

DIEGO

El alcalde depositó su papeleta, aunque no quiso decir qué alternativa había elegido

Por otra parte, los grupos políticos también consideran lamentable la imagen perdida de la plaza de los años 60. IU y PP creen que, aunque es importante que se remodele la Glorieta, existen otras prioridades en la ciudad, como otros barrios o, incluso, la falta de zonas verdes en algunas partes de la ciudad. Por su parte, el CDS, acoge con satisfacción la reforma «cualquier cambio, menos dejarla como está. Si se pudiera recuperar todo lo que perdimos», se lamenta emocionalmente el concejal centrista, José Miguel Girona. Similar emoción sentían ayer algunos ilicitanos al contemplar el poster en el que se recogen distintas imágenes de la vida de esta plaza «¿te acuerdas de cuando estaba así, y de ésto, te acuerdas?», eran los comentarios más comunes.

Los cambios en la Glorieta los emprenderá el Ayuntamiento el próximo año y el costo de la reforma podría elevarse hasta los setenta millones.

DIEGO

Los ilicitanos han podido expresar su opinión en las urnas durante todo el mes de agosto. El recuento se llevó a cabo ayer en el Ayuntamiento

El referéndum evidenció un masivo apoyo a esta opción

Los ilicitanos se inclinan por recuperar el antiguo aspecto de la Glorieta

Los ilicitanos se han pronunciado mayoritariamente favorables a la recuperación de la imagen de la antigua Glorieta según el resultado de la consulta popular llevada a cabo por el Ayuntamiento y en la que han participado 1.599 personas. El resultado de la consulta no es vinculante para la posterior actuación del Ayuntamiento según recordó el arquitecto municipal, Gaspar Jaén, autor de las cuatro alternativas de remodelación que se han presentado. La última decisión corresponde al pleno de la Corporación Municipal. Los ilicitanos realizaron un sinfín de sugerencias que a veces constituyeron un alarde de ingenio.

J. P.

El recuento de las papeletas arrojó el siguiente resultado: 1.021 votos para la opción 1 que contempla la retirada de la actual fuente, la colocación de la estrella de veredas y del añorado templete de música en el centro de la plaza; 93 para la opción 2, similar a la anterior pero con la fuente en el centro en lugar del templete; 132 para la opción 3 que dispone el templete en el centro y la fuente en uno de los laterales de la estrella de veredas; 241 para la 4 que mantiene la fuente en su sitio y coloca al templete en el centro, y 97 para la opción 5, consistente en mantener la actual disposición de los elementos de la palza. Además hubo 15 papeletas en blanco, pero en la que se escribieron algún tipo de sugerencias.

Sobraron votos

Como dato anectótico hay que señalar que en el recuento final sobraron 9 votos. Mientras que la relación de los votos emitidos era de 1590, la suma de los resultados de cada una de las opciones da 1599. Dado el amplio margen de diferencia en favor de la primera opción se decidió obviar ese pequeño error de recuento.

Gaspar Jaén manifestó tras hacerse público el resultado que el nivel de participación popular en la consulta había sido aceptable. Añadió que el resultado da muestra de hasta que punto la fuente y el templete son definitorios para la Glorieta.

El referéndum se inició el pasado día 3 de agosto. Desde esa fecha, la urna ha permanecido instalada en la lonja del Ayuntamiento en donde mediante folletos y paneles explicativos se han expuesto las diferentes opciones.

Mediante la realización de esta consulta popular, el Ayuntamiento ha querido abrir un debate entre la opinión pública ilicitana sobre la mejor manera de llevar a cabo la remodelación de esta céntrica plaza. En todos los proyectos diseñados por Gaspar Jaén se mantienen invariables una serie de elementos como la elevación de la parte central de la Glorieta, la disposición de varias veredas de acceso al centro de la plaza en forma de estrella, la disposición de una construcción central, la reconstrucción del monumento a la Dama de Elche y de los quioscos, la construcción de bancos de manises de colores y la pavimentación con losas.

DIEGO

Esta es la propuesta mayoritariamente apoyada en la consulta popular

Según Gaspar Jaén, autor de las cuatro propuestas, el nivel de participación en la consulta popular ha sido aceptable

La última decisión corresponde al pleno de la Corporación Municipal

«Mas wateres públicos»

J. P.

Los ilicitanos no se han limitado a apoyar alguna de las cinco opciones que se presentaban a consulta. Han expresado su opinión en el más amplio sentido de la palabra. El espacio destinado a sugerencias se rellenó en un buen número de casos y no siempre con opiniones entorno a la remodelación de la Glorieta.

Uno de los votantes expresó su disconformidad con la pasarela del mercado «que hace daño a la vista». Otro pedía el carril bici y más zonas verdes. Había quien se inclinaba por la mejora de los barrios en lugar de la plaza, quien reivindicaba la construcción de un auditorio o simplemente quien decía que «hacen falta wateres públicos». En cualquier caso, «no malgastéis un céntimo en humo y polvora» decía algún resentido de la Nit de l'Albá.

Tambien hubo, claro está, quien expresó su opinión sobre los proyectos. «Los 4 son una porquería» decía un votante algo radical. Otro, con ironía, puso en la papeleta: «el templete un poco más grande por si crece la banda». Una de las papeletas incluía incluso un proyecto particular ampliamente desarrollado.

Periòdic *Información*, Alacant, edició d'Elx, 01-09-1990, p. 4.

PROPOSTES D'INTERVENCIÓ EN LA GLORIETA D'ELX EN LA CELEBRACIÓ DEL PRIMER CENTENARI DE LA FORMACIÓ D'AQUEST ESPAI PÚBLIC

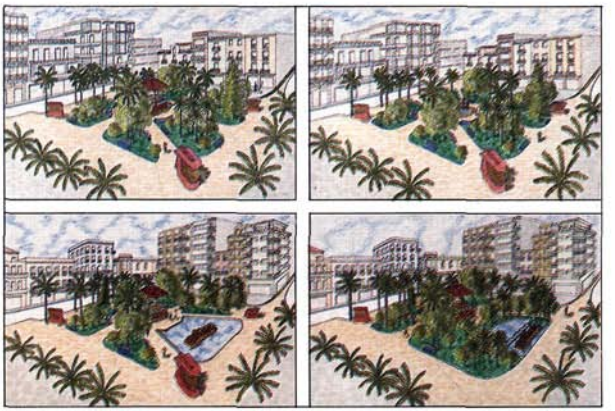

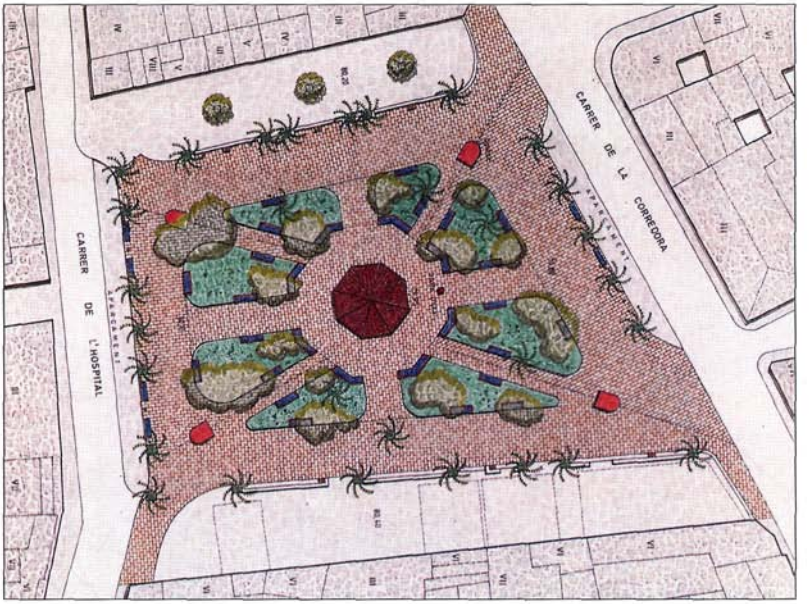

PROPOSTA 1

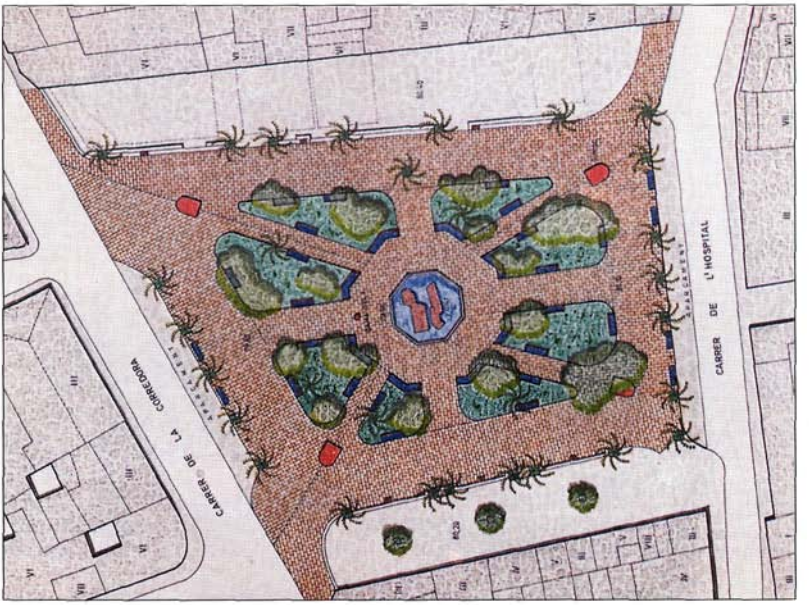

PROPOSTA 2

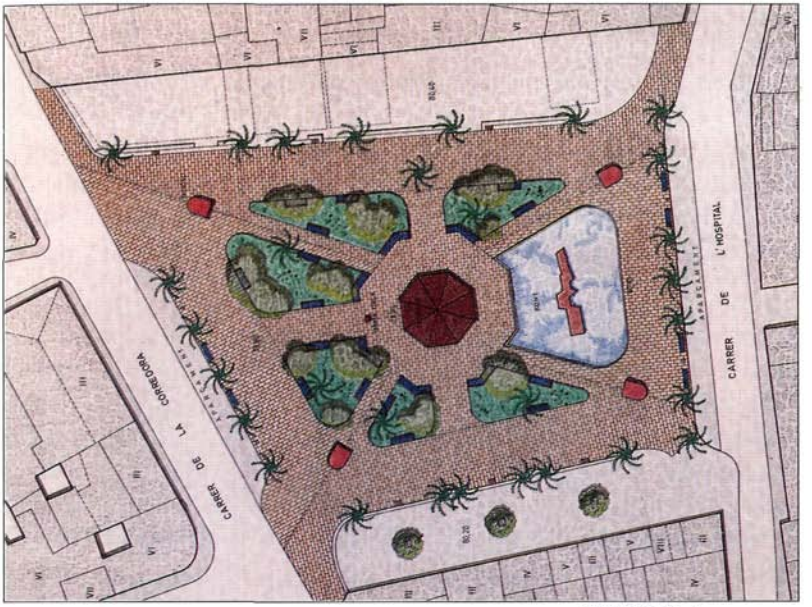

PROPOSTA 3

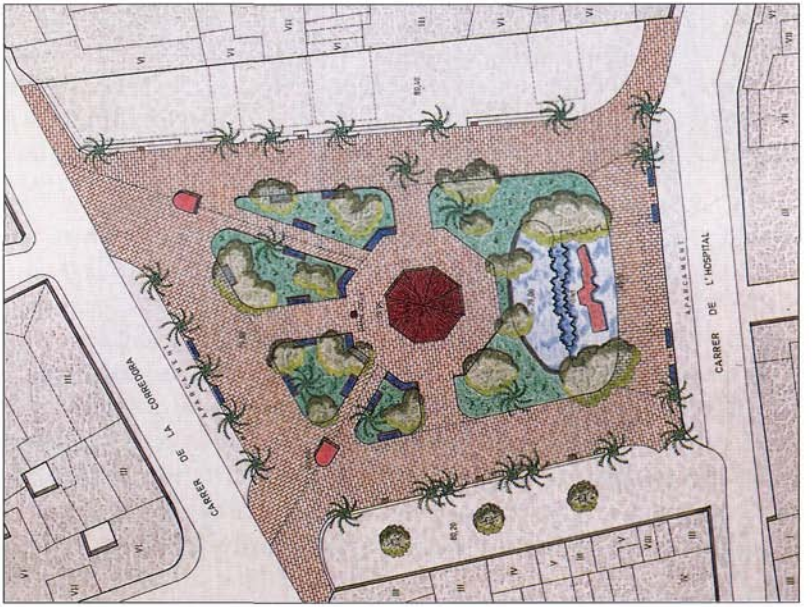

PROPOSTA 4

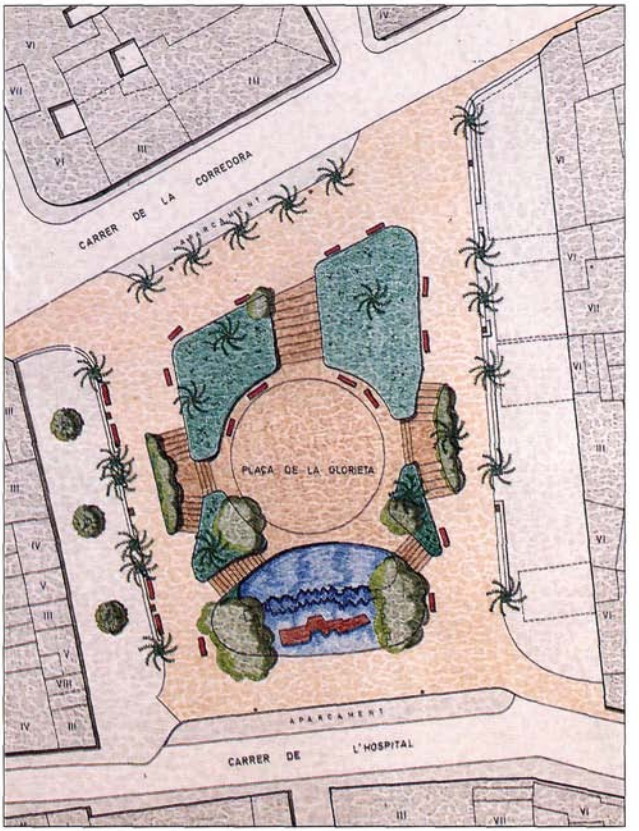

ESTAT ACTUAL

El 1868 s'insistí en que les escoles es trobaven en mal estat i es donà compte que s'havia enfonsat un comú, çò era «*haber ocurrido un hundimiento completo del local escusado de la escuela de niñas de la parroquia de Santa María e inutilización en parte también del escusado de la del Salvador, cuyos locales están contiguos, siendo indispensable su pronta reparación*» (*Cabildos,* 01-04-1868).

El 1872, a causa del mal estat de les escoles del convent, es nomenà una comissió per a que estudiara els antecedents sobre la propietat de l'edifici i deduir les intervencions possibles per a millorar-lo (*Cabildos,* 08-02-1872). Tanmateix, l'estat de l'obra devia ser molt dolent i el municipi no devia podem disposar de fons, puix que el 1876 es tornà a donar compte que «*el local donde está la enseñanza de niñas está en estado bastante ruinoso*» i de nou, com a únic remei, s'acordà que hi anara una comissió amb el mestre d'obres a fer una inspecció. Tampoc ara s'acordà fer cap obra i a les poques setmanes els mestres de l'escola arribaven a dir que perillava la vida dels alumnes, però de bell nou l'únic acord que es va prendre fou que anara una comissió a inspeccionar (*Cabildos,* 18-05-1876, 01-06-1876). Finalment, el 1879 el local on hi havia instal.lada l'escola es trobava tan ruinós que s'hagué de traslladar a la Casa vestuari, en el carrer de la Fira (*Cabildos,* 30-01-1879).

A més de les escoles, també van haver intents d'instal.lar en el convent de l'Encarnació alguns dels nous usos públics reclamats per las institucions burgeses vuit-centistes. Així, el 1872 es donà compte d'una orde del Ministeri de la Governació relativa a la millora de les presons del partit judicial i l'Ajuntament deliberà que, com que la presó d'Elx es trobava en una propietat particular (çò era, el palau dels Altamira) no podien fer-se les obres que caldria per condicionar-la, per la qual cosa es va pensar en fer la presó en l'edifici del convent, tot arribant a donar instruccions al mestre d'obres municipal per a què fera el corresponent projecte (Ramos, 1980, p. 46).

El 1873, l'Ajuntament féu una altra proposta interessant, però absolutament aïllada i sense continuïtat, segons la qual s'havia de fer del conjunt del convent de l'Encarnació un gran edifici cívic i administratiu, semblant als instal.lats en molts convents desamortitzats en altres ciutats espanyoles. Així, l'Ajuntament considerà que no hi havia a Elx cap altre edifici, si no era aquest, per tal d'establir l'audiència, la caserna de la guàrdia civil *«y demás oficinas y dependencias que necesite y exija la importancia de esta ciudad, con lo que se conseguiría no sólo llenar una gran necesidad, sino también embellecer la principal calle de la población con nueva construcción, evitando el pobre y repugnante aspecto que presenta en toda la pared que el referido edificio ocupa»*. Tanmateix, aquella Corporació no estava gaire assabentada dels afers ciutadans, puix que per tal de portar endavant el projecte, s'acordà de demanar al Govern la cessió absoluta i perpètua de l'edifici del convent a l'Ajuntament (ja obtinguda, com hem vist, vint anys arrere). L'Ajuntament, a canvi, s'obligava a mantenir també en l'edifici els establiments d'instrucció primaria i destinar el que poguera restar *«para los usos que aconsejen el servicio público, la conveniencia general y el ornato de la población»* (*Cabildos*, 04-12-1873).

Fet i fet, alguns d'aquests nous usos públics s'arribaren a instal.lar en el convent, com ara l'oficina de telègrafs, que s'hi traslladà el 1878 (Ramos, 1970, p. 289-290) i l'oficina de consums, l'impopular impost del segle XIX. El 1868, els avalotats pel pronunciament de Prim anaren a l'Ajuntament i, al crit de «Fora consums, visca la llibertat», tiraren pel balcó el retrat d'Isabel II, s'aproparen després a l'Alcàsser, on alliberaren els presos polítics i finalment van venir al convent de la Corredora, a l'administració de consums, on van traure enmig del carrer els mobles i els papers i els pegaren foc, tot fent una gran foguera (Ramos, 1970, p. 268).

També ben aviat, a més de l'activitat pública de l'edifici, l'Ajuntament es plantejà utilitzar el terreny del convent per a obrir noves vies públiques. Així, el 1870, s'intentà obrir un nou carrer

per la part de llevant del convent per tal d'unir els actuals carrers Ample i de l'Hospital. Aquest carrer tenia la seua raó de ser dins el programa vuit-centista de reformes de la trama urbana d'aquesta part de la ciutat i hauria tingut una gran incidència en la formació del nou centre d'Elx que la burgesia il.licitana duia a terme. Els motius que es donaven per a obrir aquest carrer eren *«la reconocida utilidad que puede reportar a estos vecinos, como también al ornato público, la pertura (sic) de una calle que de tránsito de la llamada Ancha a la de los Árboles de esta población, en la parte de levante del edificio del ex-convento de Monjas»*. El 17-02-1870, el Capítol acordà l'obertura d'aquest carrer, demanà permís al governador i informe a l'enginyer cap d'obres públiques i ordenà a la comissió municipal d'obres que fera els enderrocs i altres obres necessàries una vegada aprovat el projecte per la superioritat (*Cabildos,* 17-02-1870. Gozálvez, 1976, p. 97).

L'enginyer contestà dient que no veia cap inconvenient en que es fera l'obra, *«siempre que no resulte perjuicio de tercero, se asegure la estabilidad de los edificios contiguos a la casa que habrá de derribarse, ni se entorpezca el tráncito con el establecimiento de los andamios ni con depósitos de cualquier clase de materiales»*. En conseqüència, el 13-04-1870, l'Ajuntament acordà *«se tengan presentes para su cumplimiento las prevenciones que hace el citado Yngeniero Gefe en su comunicación»* (*Cabildos,* 13-04-1870). Uns mesos després, el Capítol va veure el projecte d'obertura d'aquest carrer, presentat pel mestre Marià Llofriu, i acordà instruir l'oportú expedient (*Cabildos,* 09-06-1870). El 1871, el governador havia aprovat ja el plànol de Llofriu i s'acordà formar el plec de condicions per a traure'l a pública subhasta (*Cabildos,* 04-05-1871). Tanmateix, ja no tornem a tenir-ne notícies i la creació de la Glorieta vint anys després en tot el solar del convent substituí amb escreix, en quedar englobat dins la nova plaça, aquest projecte d'obrir un nou carrer que unira els carrers Ample i dels Arbres.

Pel que fa a la utilització pública del convent, una altra part que es podia utilitzar era el pati, i un altre ús que s'hi va donar,

a més de teatre, fou l'establiment de la fira de sant Andreu. Així, el 1870 s'hagué d'ajornar aquesta fira pel mal estat sanitari de la població, en haver-hi una epidèmia de febra groga. Tanmateix, quan ja es pogué fer la fira, les dates coincidien amb les festes de la Vinguda de la Marededéu en el seu centenari, així que el Capítol acordà que es fera la fira en el pati del convent de l'Encarnació *«para que quede desahogada la plaza Mayor»* (*Cabildos,* 03-11-1870, 10-12-1870).

Però la funció que durant més temps acomplí aquest pati, després de la de teatre, fou la de plaça de bous. Així, el 10-06-1872, segons Ramos, començà a construir-se'n una de fusta, amb planta hexagonal i palcs, sota la direcció del mestre d'obres Marià Llofriu. Aquest ús durà bastants anys, puix que el 1878, l'Ajuntament donà permís a un empresari per a què ocupara el pati del convent per tal de fer-hi corregudes de bous, tot pagant al municipi 15 ptes. per cada funció. El 1880 hom continuava fent corregudes i el 1882 els empresaris fins i tot demanaren fer una ampliació de la plaça, la qual cosa no se'ls va permetre (*Cabildos,* 09-05-1878. Ramos, 1970, pp. 289-290).

Però el cap econòmic de la província estava interessat en aplicar les lleis desamortitzadores i el 1880, assabentat que en el pati del convent es feien corregudes, demanà que s'inventariara la part del convent destinada a plaça de bous per tal de procedir a la seua venda. Tanmateix, l'Ajuntament s'oposà a tal mesura, al.legant que el convent estava cedit per a escoles *«y no queda ninguna parte del edificio sobrante, pues el que existe sin hallarse ocupado en las expresadas escuelas es absolutamente indispensable para entrar y salir en los expresados locales, y que si bien existe un circo de madera que sirve para cerrar alguna que otra novillada en el verano y tiempo de vacaciones, se destina su producto al Hospital de Caridad de esta Ciudad»*. Uns mesos després encara, una comissió de venda i investigació demanava a l'Ajuntament si era cert que el pati de l'ex-convent de l'Encarnació es destinava a plaça de bous. El Capítol acordà contestar que no, amb inexactitud notòria, com podem comprovar (*Cabildos,* 04-03-1880, 28-05-1880.

Ibarra, 1931, p. 56).

Probablement, aquests intents continuats per part de l'Estat de vendre els béns desamortitzats i comunals, així com el malbaratament dels diners de la venda dels Saladars i de l'edifici del Quarter Vell degueren ser bons motius que expliquen la diligència de l'Ajuntament a convertir el convent de l'Encarnació en plaça pública a la primera ocasió que tingué, tot impedint així la venda de l'edifici o del terreny. Certament, l'estat de l'immoble devia ser molt ruinós els últims anys que restà dempeus, puix que el 1882, el Capítol tornà a tractar del mal estat de l'escola de xiquetes que encara hi havia i el mateix any els propietaris de la plaça de bous instal.lada en el pati, obtingueren permís per a derrocar una part ruïnosa corresponent al que havia estat abans escola de xiquets (*Cabildos*, 26-01-1882, 13-04-1882).

També el 1884 diversos veïns es queixaren de la situació decadent del convent de l'Encarnació, i el mestre d'obres Pere Fluxà Aznar i la comissió de policia urbana i obres exposaren al Capítol la necessitat de derrocar la part que fou casa del mestre *«por constituir un peligro inminente para el vecindario y ser imposible su reparación, porque como obra antigua, serían los gastos mayores que si se reedificase»*. Així, doncs, el Capítol acordà que es derrocara també aquella construcció (*Cabildos*, 13-03-1884. Llig. 32, exp. 3, AHME. Ibarra, 1931, p. 57).

Els anys següents, l'Ajuntament seguí derrocant diverses parts inútils del convent, però el 1891 s'esfondrà sobtadament un bon tros de l'edifici i el Capítol acordà que s'obrira un expedient informatiu. Als dos dies, l'Ajuntament tractà de l'estat ruinós del convent de l'Encarnació i considerà que de l'expedient incoat resultava la necessitat de derrocar-lo completament. Els mestres d'obres informaren *«que los muros exteriores, o sean las fachadas de los cuatro vientos se encuentran desplomadas, que los centros de gravedad salen de sus bases de la mitad del grueso de aquellas, que existen dos muros paralelos llenos de grietas y faltas de conexión de sus materiales, por cuyas razones eran de dictamen debía procederse al inmediato desmonte de sus fábricas con las pre-*

cauciones recomendables en casos tan peligrosos que, como el presente, quizá antes de recibir la piqueta del operario se derrumben y arrastren a los que intervienen en estas operaciones». Així, doncs, en aquesta ocasió s'acordà, ja definitivament, de procedir a la *«inmediata demolición de todo aquel edificio, bajo la inspección de la Comisión de policía y obras del Ayuntamiento»* i de diversos regidors *«efectuándose aquella operación sin las formalidades de la subasta, atendida la extraordinaria urgencia»* (*Cabildos*, 28-03-1891, 30-03-1891. Llig. 1, exp. 52, AHME. Ibarra, 1931, pp. 57-59).

Als pocs dies ja es treballava en l'enderroc del convent i el Capítol acordà de vendre els materials que s'hi treien. Tanmateix, unes setmanes més tard se'n tornaren arrere d'aquesta venda, puix que havia quedat deserta la subhasta de les obres del passeig de l'Estació i s'acordà d'utilitzar-hi els carreus del convent (*Cabildos*, 04-04-1891, 25-04-1891). Al mes i mig, el 16-05-1891, ja s'havia acabat de derrocar el sis-centista convent de l'Encarnació d'Elx i es donava compte al Capítol de la relació de despeses de les obres (*Cabildos*, 16-5-1891).

5. *LA GLORIETA DEL FINAL DEL VUIT-CENTS*

Amb la permuta feta a meitat del vuit-cents, entre l'Ajuntament i les monges de Santa Clara, per la qual l'orde es quedava amb el desamortitzat convent de Santa Llúcia i la vila amb el convent de l'Encarnació, s'havia iniciat un episodi important de la urbanística a Elx, el qual desembocà en la formació de la Glorieta, el primer jardí públic de la ciutat, el qual esdevingué l'espai més característic creat *ex-novo* per la burgesia il.licitana del tomb de segle.

Amb l'enderroc del convent quedà lliure un espai de grans dimensions, situat a la part de fora del recinte medieval, vora la Corredora, en un punt estratègic per a la transformació de la ciutat burgesa per tal com articulava la vila murada i els barris fora porta de Santa Llúcia, a llevant, i del Salvador, al sud. En aquest solar, com diem, es féu la Glorieta del Dr. Campello, un nou es-

pai públic amb el qual s'aconseguia a Elx tenir una nova plaça major o, millor, un jardí situat al mateix centre geomètric de la ciutat, a un lloc clau que posava en relació els eixos i els punts nodals més importants de la ciutat vuit-centista: la plaça de Baix, la Corredora, el carrer Ample, el passeig de Bru i el teatre Llorente. La Glorieta esdevingué d'immediat el centre vital d'Elx pel que feia a l'esbargiment i desplaçà els altres passeigs i places destinades a estança.

Podem considerar que la formació de la Glorieta fou una actuació tardana, però encara efecte de la desamortització del 1835 a Elx, tant pel fet que el seu terreny procedira de la permuta d'un edifici desafectat com pel fet que l'enderroc d'un convent per a fer un jardí al solar resultant fou un dels episodis més comuns a les ciutats vuit-centistes. Fet i fet, és sabut que les obres de reforma en l'interior de les poblacions tot aprofitant els enderrocs d'edificis desamortitzats, arribaren fins el darrer quart del segle XIX i, en ocasions, com ara a la ciutat de València, al mateix segle XX (Piñón i Alonso, 1989, pp. 37-38).

La Glorieta d'Elx era una típica intervenció vuit-centista la qual produí un cert esponjament de la trama urbana en constituir-se com un jardí amb arbres, tanca de ferro i un templet enmig per a la banda de música, tot seguit un model habitual al vuit-cents, quan el passeig amb arbres i el jardí urbà adquiriren una gran significació en situar-se dins la trama urbana, com a contrapunt de la plaça buida d'èpoques anteriors on, com a molt, una font o un bàsil eren tot el mobiliari urbà. A final del vuit-cents, elements urbans com ara arbres, bancs, tanques, roserars, etc., contrastaven amb la part edificada del teixit urbà en el qual s'insertaven i adquirien un valor emblemàtic dels nous costums urbans que s'imposaven entre les classes dominants en la ciutat. (Calduch, 1988, p. 211).

A Elx, la voluntat popular perquè l'espai que resultà de l'enderroc del convent de l'Encarnació fóra una plaça pública es manifiestà d'immediat i, curiosament, per mitjà del nom que els veïns havien triat per a posar-li. Així, ans inclús que s'acabara l'enderroc del convent, es presentà a l'Ajuntament una instància datada

el 21-04-1891 i signada per una gran quantitat de veïns, en la qual es demanava *«que la plaza que deja el ex-convento derribado, la más espléndida, la más capaz, la más espaciosa, lleve el nombre de D. Manuel Campello, para que de este modo se eternice el de esa eminencia al correr de los siglos.»* (Llig. 11, exp. 1/14, AHME).

Uns dies després, el Capítol veié aqueixa instància relativa, segons l'acta de la sessió a que *«la plaza que quedaba con el derribo del convento»* duguera el nom del Dr. Campello. Tanmateix, hom considerà que no es podia prendre cap acord, puix que encara no s'havia decidir res sobre el solar, ni tan sols si havia de ser o no una plaça. (*Cabildos,* 25-04-1891).

Tanmateix, el propi Ajuntament li seguí donant a l'espai que havia quedat buit els usos d'un espai lliure públic. Així, el 08-08-1891, el Capítol acordà que s'hi instal.lara la fira de sant Andreu. (*Cabildos,* 08-08-1891). Aquell mateix any també s'hi va instal.lar un circ, el qual, l'any següent l'Ajuntament acordà que se n'anara, tot deixant expedit el solar. (*Cabildos,* 22-10-1892). També ben aviat, des del mateix 1891, es va donar en la Glorieta l'ús més característic dels passeigs burgesos vuit-centistes: el concerts de banda de música, en aquest cas promoguts per un grup de particulars, els quals obriren una subscripció popular per a què la banda tocara tots els dijous en un templet que havien muntat expressament en allò que popularment era ja conegut com a *«plaza del convento.»* Fet i fet, el mateix Ajuntament col.laborà amb 100 pts. en la replega de diners. (*Cabildos,* 29-08-1891).

Finalment, el 13-04-1893 l'Ajuntament aprovà per aclamació que *«la plaza del antiguo ex-convento de monjas llevara el nombre del esclarecido ilicitano, el sabio Doctor Don Manuel Campello Antón.»* (*Cabildos,* 13-04-1893. Gozálvez, 1976, p. 96). Evidentment, aquest acord duia implícit el fet que l'Ajuntament reconeixia aquell espai com a plaça pública i no com a solar edificable, possibilitat que ja no es va plantejar mai més.

Per a calibrar la importància que la Glorieta tingué a Elx com a afirmació burgesa cal pensar que a la nostra població hi havia

el germen per a formar una ciutat agrícola i industrial, però no de serveis. Aquí no existien ni terrenys comunals de pastures pròxims a la població ni els grans jardins de les capitals europees, resultat de l'assentament de nobles i burgesos als seus carrers o als seus eixamples. Tampoc no hi havia, òbviament, parcs reials els quals pogueren ser utilitzats pel públic una vegada esdevinguts parcs burgesos, com a les ciutats on hi havia possessions reials o nobiliàries, com ara el Real Sitio del Buen Retiro de Madrid, convertit en parc municipal amb la revolució del 1868 o el Bois de Boulogne de París, convertit en Parc Municipal el 1853, o el Bois de Vincennes, també a París, cedit a l'Ajuntament el 1860 (Ariza, 1986, p. 3). En realitat, l'equivalent a Elx dels grans parcs públics de les ciutats d'Europa fou el Parc Municipal, el qual no es va fer fins mig segle després, el 1946, en un hort de palmeres propietat de la Marededéu de l'Assumpció habilitat per a l'ús públic.

Com hem dit, la Glorieta distava també de ser una plaça amb arrels set-centistes, puix que en cap moment no es va plantejar incloure cap normativa, ordenances o intervenció directa que regulara les característiques arquitectòniques dels edificis que la rodejaven, tot donant-li al conjunt una mínima unitat formal. Així doncs, malgrat la seua importància urbana per haver-s'hi creat un frondós jardí, cim de les aspiracions burgeses, el resultat, mancat de monumentalitat, fou força casolà, sense més interés arquitectònic i urbanístic que el que tenia per a la mateixa població.

Certament, quan es féu la Glorieta a Elx a final del vuit-cents, les actuacions urbanes eren ja plenament romàntiques i hom no es plantejava ja fer places neoclàssiques, amb pòrtics i unitat arquitectònica com ara la Reial de Barcelona (1848) o la Nueva de Sevilla (1850). Durant la segona meitat del segle, hom havia revisat la concepció de natura i la seua integració en el medi urbà i la plaça havia deixat de ser un espai construït que tenia relació amb l'edificació per tal d'esdevenir un lloc buit enmig de la trama. La plaça ja no era un espai definit per l'arquitectura, sinó un lloc on es podia gaudir d'un tros de natura. El seu ús no era ja

tampoc el mercat o la relació social, sinó l'estança i l'oci (Calduch, 1988, p. 376). Així, doncs, la Glorieta es trobava prop de la necessitat sentida a meitat del vuit-cents de fer places que airejaren la tupida trama dels centres urbans i, a la vegada, crearen un remans de circulació i un espai d'estança (Bonet, 1978, p. 55).

Fet i fet, el primer projecte de parterre a la Glorieta s'encarregà aviat, a penes tres anys després de posar-li el nom i l'execució fou summament ràpida. En sessió del 04-01-1986, el Capítol autoritzà l'alcalde *«para que encargue la confección y trazado de un proyecto de parterre, con objeto de hermosear la plaza del Doctor Campello»*, a l'enginyer agrònom Marià Llofriu, (*Cabildos*, 04-01-1896) qui devia ser el mestre d'obres del mateix nom qui féu abundants obres a l'Elx de les dècades finals del vuit-cents. A les poques setmanes, l'alcalde presentà ja aqueix projecte de parterre en la Glorieta, el qual fou aprovat pel Capítol en la mateixa sessió (*Cabildos*, 01-02-1896).

Immediatament es feren abundants despeses en arbres i instal.lacions, els rebuts de les quals eren puntualment aprovades pel Capítol, la qual cosa demostra fins a quin punt aquesta plaça tingué d'immediat importància en la vida cívica de la ciutat. A la setmana d'haver aprovat el projecte de Llofriu, s'acordà la plantació d'arbres segons aqueix projecte i als vint dies s'havien gastat ja 179 pts. en els arbres i en els jornals d'obrir els clots per a plantar-los (*Cabildos*, 08-02-1896, 29-02-1896).

Els mesos següents es gastaren 275 pts. en arbres comprats a Marià Llofriu per als parterres, 88 pts. en pagar jornals i materials *«invertidos en el acarreo de estiércol y trabajos hechos en dicho parterre»*, 100 pts. en tapar els pous o aljubs, 560 pts. les quals es pagaren a Llofriu en concepte d'honoraris de projecte i altres despeses i 346 pts. *«por la última remesa de plantas.»* Finalment s'acordà instal.lar-hi l'enllumenament elèctric. (*Cabildos*, 16-05-1896, 30-05-1896, 20-06-1896).

La qüestió de la llum fou un aspecte del nou jardí tractat a bastament els darrers anys del segle. Així, en sessió del 24-07-

1897, el Capítol insistí en què s'hi posaria un *«foco de luz eléctrica con arco voltaico»* per tal d'augmentar l'enllumenament, *«con el fin de proporcionar la mayor comodidad al público y en vista de la necesidad observada de que el parterre esté alumbrado suficientemente por las noches, puesto que a él concurren diariament gran número de vecinos.»* (*Cabildos*, 24-07-1897). Uns mesos després es van veure també les condicions per a posar en la Glorieta un *«foco eléctrico de la misma intensidad que el que hay en la plaza Mayor, sobre columna de fundición.»* (*Cabildos*, 09-10-1897).

Una altra novetat fou que en la sessió del 29-01-1898 s'acordà fer obres per a regar els parterres d'aquesta plaça amb aigua de l'Alcoraia, tot conduint-la fins un dels dipòsits que hi havia a la mateixa plaça. L'obra es féu d'immediat i el dipòsit i la conducció, així com la reposició dels arbres que s'havien assecat, costà 476 pts. (*Cabildos*, 29-01-1898, 19-02-1898). La Glorieta esdevenia així el primer jardí d'Elx que es regava amb aigua dolça d'una forma continuada.

Per a completar l'obra del parterre i per tal de protegir-lo, el mateix 1898 l'alcalde proposà que la plaça es tancara amb un mur i, quan hi hagueren diners, se li posara un reixat de ferro, puix que considerava que *«por muchos que sean los deseos de que todos estamos animados en favor del paseo o jardín de la Plaza del Dr. Campello, la experiencia había venido a demostrar que todo resultaría siempre inútil como no se procediera al cierre, con muro por ahora y más adelante, cuando lo permitieran los recursos del Ayuntamiento, con verja y puertas de hierro, por lo que proponía se procediera a la mayor brevedad a la realización de dichas obras.»* El Capítol ho aprovà i facultà l'alcalde per a fer aqueixes obres, a més de posar més enllumenament elèctric i bancs (*Cabildos*, 24-02-1898).

Les obres en la Glorieta continuaren sense interrupció els anys següents. Així, el 1899 es portaren carros de terra i arena per a arreglar la plaça i es pagaren per tal concepte 156 pts. A proposta de l'alcalde s'acordà també comprar bancs de ferro (*Cabildos*, 25-03-1899, 13-07-1899).

Com hem dit, no hi hagué cap normativa unitària per a les cases que havien d'envoltar el nou jardí, però, a canvi, l'Ajuntament hi definí l'alineació del llenç de llevant de la plaça, tot seguint la pràctica urbanística de les alineacions de façana que era habitual a l'Elx de les últimes dècades del vuit-cents. El 1897, els propietaris de les cases d'aquests llenç de llevant de la plaça del Dr. Campello ja demanaren una alineació recta, de cantó a cantó, amb la qual tots ells ocuparien un tros de via pública, çò era «*se obligan a reformar las fachadas de dichas casas, saliendo a la línea recta que resulta de una a otra esquina.*» El Capítol veié la sol.licitud i acordà que fóra informada per la Comissió de policia i obres (*Cabildos*, 22-05-1897).

La alineació d'aquest llenç de llevant de la plaça quedà fixada dos anys després amb un plànol del mestre d'obres Pere Navarro, aprovat per l'Ajuntament el 30-09-1899. Tanmateix, en contra de la voluntat dels veïns d'aprofitar-se i guanyar tots via pública, aquest plànol va regularitzar la línea, tot fent recular les cases dels extrems de la Corredora i del carrer dels Arbres i fent avançar les cases intermèdies, segons una tècnica ja prou experimentada aleshores a Elx, com es pot observar en la descripció que se'n feia: «*la nueva línea a que han de sujetarse las edificaciones de casas en la manzana de la parte de levante de la plaza del Doctor Campello es la que determina uniendo en línea recta el punto de intersección de la alineación de la calle Ancha con el ángulo de la casa de Don Salvador Quesada en la calle Corredera, que lo es la retirada de este ángulo cuarenta centímetros, con el punto que se determina retirando el ángulo del edificio de la calle de los Árboles propiedad del Sr. Bañón la longitud de tres metros, treinta centímetros, medidos por la calle de los Árboles en aquella fachada. Esta alineación sólo exige la expropiación de una fracción de los edificios intermedios en extensiones que no afectan la amplitud de la plaza que nos ocupa y que ha de producir ingresos en las Arcas Municipales*» (*Cabildos*, 30-09-1899. Gozálvez, 1976, p. 96).

6. *LA GLORIETA DE LA PRIMERA MEITAT DEL NOU-CENTS*

D'entre tots els passeigs d'Elx, durant les primeres dècades del segle XX, la Glorieta esdevingué d'una forma rotunda el centre de la vida social i cívica de la població i, per tant, l'espai més sotmés a transformacions i reformes, tot continuant les transformacions fetes durant els últims anys del vuit-cents.

Amb tot, malgrat les contínues reformes, canvis i intervencions, la Glorieta fou un dels pocs passeigs d'Elx que van mantenir fins ben avançat el segle el caràcter i la configuració formal que se li havia donat en el segle anterior. Durant les primeres dècades del segle, la Glorieta anà enriquint-se amb arbres, parterres i mobiliari urbà de tota mena. Així, es construïren els bancs d'obra xapats amb ceràmica vidriada, d'un gust hereu del modernisme, el templet de la música, també de gust post modernista i els quatre quiosces de premsa racionalistes.

Ja el 1901, l'alcalde expressà al Ple que *«interpretando la aspiración constante del vecindario, estaba animado de los mejores deseos en favor del paseo del Doctor Campello, embelleciendo un sitio de recreo céntrico y concurrido que constituye el mejor atractivo del público»*. Tot seguit s'acordà posar més enllumenament, així com tancar el jardí amb un mur de mamposteria *«sin cuya operación el espresado paseo no podrá conseguirse su conservación y cuidado en la forma que se desea»* (*Cabildos*, 27-04-1901).

Aquest mateix any es van posar setze bancs de fusta i de ferro, els quals costaren 436 pts. (*Cabildos*, 31-08-1901) i també, finalment, es féu la subhasta per al reixat, ço era les obres *«de mampostería, cantería y hierro para el cierre del paseo»*, un element urbà el qual havia de ser polèmic trenta anys després, quan s'intentà traure (*Cabildos*, 07-09-1901). Llig. 1, exp. 57). Les despeses fetes en la Glorieta aquests anys afectaren també els ornaments del jardí, com ara el 1902 que l'Ajuntament s'hi gastà 162 pts. en plantes (*Cabildos*, 08-02-1902).

Però la importància d'aquesta plaça era tan gran que fins i tot els particulars col.laboraven a embellir-la. Així, el mateix metge Manuel Campello que li donà el nom, oferí pagar les quatre portes de ferro de la tanca que en aquells moments es feia en el passeig, *«demostrando prácticamente que si entre sus conciudadanos se nota entusiasmo y satisfacción por el mejoramiento del ornato y especialmente, el del paseo mencionado, él no quiere ser sordo a los latidos de la opinión y desea contribuir a la aspiración del vecindario por el medio expuesto, ofreciendo satisfacer dicho gasto tan pronto le sea presentada la respectiva cuenta por el maestro herrero que se designe»* (*Cabildos*, 26-10-1901).

També el metge Josep M.ª López i Campello proposà pagar *«de su particular pecunio los gastos que ocasione el importe de una de las columnas de hierro que se han de colocar en el paseo de la plaza del Dr. Campello, con destino al alumbrado público, en sustitución de las de madera que actualmente existen»*. Un altre metge, en fi, Carmel Serrano, oferí pagar una altra de les columnes de ferro de l'enllumenament quan s'anaren a canviar (*Cabildos*, 15-02-1902, 5-04-1902).

El 1902 començaren a fer-se d'una manera continuada concerts de bandes de música en la Glorieta, ja coneguda amb aqueix nom. Primer fou la banda de música «Blanco y negro» la que demanà permís per a tocar *«en el paseo de la Glorieta»* durant les nits dels mesos d'estiu, la qual cosa fou autoritzada per l'Ajuntament *«a fin de contribuir más directamente al recreo y solaz del vecindario, toda vez que se trata de un sitio público»* (*Cabildos*, 31-5-1902). Açò motivà que l'alcalde exposara a l'Ajuntament que, puix que la banda anava a tocar en la Glorieta durant molts mesos, convindria alçar *«un tablado de alguna solidez, a fin de dejarlo de un modo permanente»*, tot afegint que hi havia un fuster, el qual s'oferia a fer-lo per 500 pts. Així es construí un inicial templet de la música, element que seria el central del conjunt de la Glorieta durant la major part del segle XX (*Cabildos*, 14-06-1902).

Durant la dècada dels anys deu, són escasses les notícies que tenim referents a la Glorieta, però, en canvi, aparegueren nom-

broses notícies a la premsa dels anys vint, tant de crítica i opinió política com de relació d'esdeveniments. Així, el 1923, al periòdic *Nueva Illice* es protestava vivament d'una forma burlesca per la desastrosa campanya municipal de tallar arbres i desfer parterres de flors, la qual cosa afectava especialment els arbres i el jardí de la Glorieta: *«a rajatabla, sin contemplaciones empiezan a orcar las tierras y arrancar las flores; pero todas, todas; aquí no valen pretextos ni recomendaciones personales. Después la han emprendido con los árboles, y este quiero, y el otro... también lo quiero, ya casi no queda ninguno. Los pocos que quedan, según confidencias de fuente autorizada, para fiestas ya estarán arrancados»* (Gutiérrez, 1923).

El mateix periòdic, el 1925 donava la notícia que es feien certes obres a la Glorieta, molt ben vistes pel públic, encara que es queixava de la seua lentitud. Uns mesos després es deia que *«las obras de asfaltado de la Glorieta siguen sin interrupción»*, així com que *«la calle contigua a la Glorieta, frente a los cafés y cervecerías populares, ha quedado convertida en un verdadero salón al aire libre»* i també que *«el pavimento colocado resulta soberbio, útil y de una gran comodidad»*, motiu pel qual hom proposava que es prohibira el pas de carruatges per aquell carrer. Uns mesos després encara, el periòdic es felicitava perquè ja havia desaparegut *«el viejo y antiestético templete de la Glorieta»* i per que, a més, segons deien *«en breve será levantado otro, moderno y nuevo, construido de cemento armado y en (sic) arreglo a un precioso boceto»* (*Nueva Illice*, 31-05-1925, 21-06-1925, 08-11-1925). Aquest *«monumental templete para la banda municipal»* es trobava ja en construcció el 1926 (*Nueva Illice*, 21-03-1926) i apareix fotografiat en periòdics del 1929 (*El Ilicitano*, 09-06-1929).

El 1927 s'estava construint també en la Glorieta una obra ben significativa: el pavelló per a posar una biblioteca popular, la qual havia estat ideada per l'alcalde Sebastià Macià. L'Ajuntament féu constar en acta el seu agraïment envers les persones que havien donat els llibres, tot acordant batejar-la amb el nom de «Biblioteca Popular Macià» (*Cabildos*, 13-10-1927).

Aquesta singular biblioteca enmig d'un passeig públic, on tothom podia agafar els llibres i llegir-los assegut al mateix jardí, era una curiosa conseqüència directa de l'esperit dels socialistes utòpics del vuit-cents, Owen, Saint-Simon, Fourier, Cabet, etc., molts trets dels quals formaven part de la societat il.licitana d'aquests anys mercè a la influència del Partit Socialista, d'una gran força i antiguitat a Elx. Hom pretenia regenerar els obrers amb mesures com aquesta i mitjançant l'educació i la pràctica de certes manifestacions culturals i artístiques que els mantingueren ocupats tot el temps de treball i d'oci (Benévolo, 1963, pp. 56-57). D'altra banda, la biblioteca en el jardí era també un tret característic de la urbanística clàssica. Així, César Cort també projectà una biblioteca pública en el jardí del Malecó de Múrcia, segons es mostrava al seu llibre clàssic sobre «urbanologia» (Cort, 1932, p. 109).

La premsa local se'n féu força ressó de la Biblioteca popular. Així, el socialista Josep Vives, al periòdic *Amanecer*, donava la notícia que a la Glorieta s'havia establert aquesta biblioteca oberta per a tothom, *«sin guardias que la vigilen y sin más garantías para su custodia y conservación que los dictados de la conciencia individual de los ciudadanos»*. Tanmateix, Vives es queixava de la censura, la qual, segons ell, preveia eliminar els llibres *«de autores heterodoxos»*, amb la qual cosa, només hi quedarien *«volúmenes escritos por hombres de la derecha y por autores incoloros»*, tot afegint que *«si lo que el niño y el adulto, y el hombre pueden leer en las Sociedades artísticas y culturales de la localidad no pueden hallarlo en la Biblioteca Popular, ésta carecerá de interés y morirá por innecesaria»*. L'autor concloïa que *«en una biblioteca pública pueden y deben figurar al lado de las obras del gran Balmes, las del genial Zola; al lado de las de la insigne escritora Santa Teresa de Jesús, las del ilustre pensador y santo laico conde León Tolstoi; al lado de las del famoso comunista Lenin, las del prestigioso teórico impugnador del terrorismo Karl Kausky, y al lado de las de Camilo Flamarion, el poeta del cielo, las de Pi y Margall, el expositor frío y ecuánime de las realidades de la vida del hombre en la tierra»* (Vives, 1927).

També el periòdic *Elche* ressenyava, però amb un to burleta, la inauguració d'aquesta biblioteca, tot incloent una fotografia on es pot veure el quiosc classicista que constituïa la Biblioteca Popular (Anònim, 1927). Fet i fet, dos anys després, el mateix *Elche* parlava de la destrucció de la Biblioteca: *«lo que fue Biblioteca Popular Maciá hoy sólo es un triste armario vacío en sus dos terceras partes y lleno en el resto de volúmenes rotos y hojas sueltas de libros»* Hom proposava que se li posara remei a la situació tot tancant temporalment la biblioteca o, millor encara, mitjançant *«la creación de una verdadera biblioteca pública»* (Anònim, 1929-3).

A partir del 1927 començaren a fer-se diverses propostes d'obres de reforma en la Glorieta les quals havien de canviar la seua fesomia. En primer lloc, hom proposà que es traguera el reixat posat tres dècades abans, obra de la qual se'n parlà durant més d'una dècada, així com que s'hi feren *«escalinatas en los cuatro lados de la misma, por entender que de este modo resultará más bonito dicho paseo»*. El projecte de reforma de la plaça s'encarregà a l'enginyer Sebastià Canales, (*Ayuntamiento Pleno,* 13-10-1927) però no tenim constància que s'arribara a fer ni tan sols el projecte.

El 1929, l'Ajuntament intentà de nou traure les reixes de la Glorieta i Ibarra publicà diversos articles tot defensant el manteniment del reixat i el valor de la donació feta pel metge Campello unes dècades abans: *«dados los motivos y las circunstancias que originaron la verja de la Glorieta, se ha de pensar bien antes de destruir una defensa útil y que no tiene nada de fea ni de antiguada»* (Ibarra, 1929). Però el 1930, el regidor republicà Hernández i Rizo insistia en què *«debe sacarse la verja de la Glorieta, como se ha hecho en otras poblaciones y requiere la estética»* (*Ayuntamiento Pleno,* 11-06-1930).

Aquest any de 1930 es va col.locar a la Glorieta la cèlebre reproducció de la Dama d'Elx patrocinada per la societat cultural «Blanco y Negro». El 1929, aquesta societat s'havia adreçat a l'Ajuntament per lamentar-se que només existiren a Elx repro-

duccions de la Dama en alguns domicilis particulars, *«donde no siempre es asequible la entrada»*, i demanant que fóra posada una còpia en pedra *«de la célebre escultura en el sitio más visible del pueblo, que muy bien puede ser enmedio de uno de los macizos de la Glorieta»*. Amb això, concloïa, *«se cumplirá un deber que el pueblo contrajo hace treinta años con su Dama y consigo mismo»* (Anònim, 1929-1. Anònim 1929-2).

L'escultura, de grandària natural, es posà sobre un pedestal d'1,58 metres d'altura, el qual portava a un costat l'escut d'Elx i a l'altre una làpida amb la llegenda de l'ofrena de la còpia del bust. La base es féu a un taller de marbres i pedres del carrer de Canalejas, propietat de Joan Baptista Alcaraz, mentre que l'escultura va ser feta per Josep Conrado i Alcaraz, escultor d'Alacant. Aquesta reproducció de l'escultura ibèrica trobada en l'Alcúdia, la primera que hi va haver a un espai públic d'Elx, fou costejada per una subscripció popular i s'hi inaugurà el 20-04-1930, diumenge de Pasqua, amb l'assistència del «charlista» Federico García Sanchiz, el músic Josep Serrano i l'escriptor Maximilià Thous (Torres, 1930).

Els anys següents continuà sent polèmic el reixat de la Glorieta. Així el 1931, des del periòdic *El Ilicitano* es deia que *«la Glorieta está clamando por la desaparición de esa verja agobiadora para paseantes y vecinos. ¿Para cuando esperan nuestros señores munícipes esa imprescindible reforma? El día en que se acometa se comprenderá la utilidad pública llevada a efecto y se admirará el hermoseamiento de la celebrada plaza del Dr. Campello»* (Filadelfo, 1931).

Finalment, l'aparellador municipal Francesc Martínez i Quesada, féu un *«proyecto de reforma de la Glorieta del Doctor Campello de esta ciudad»*, signat en febrer del 1931. L'autor considerava a la memòria que *«la verja es antiestética y este es el parecer de la mayoría del público»*, per la qual cosa la base del projecte era justament *«quitar la verja de hierro y disponer escalinatas de 4 m. de longitud, alternadas con grandes tiestos»*. En aquest projecte, hom disposava als xamfrans *«portadas de planta circular,*

limitadas por columnas laterales». La valoració que el mateix autor feia del projecte era que *«se ha efectuado el proyecto de reforma procurando que domine la senzillez y ciertos detalles no exentos de gracia procedentes de la jardinería andaluza»* (AHMES-SP, s/sig.). Com podem veure es tractava d'una aportació sorprenent al mestissatge cultural. El 1932 l'Ajuntament republicà veié aquest projecte de reforma i en diverses sessions se'n va parlar, però no tenim constància que es duguera a terme (*Ayuntamiento Pleno,* 22-06-1932).

El 1936 es tornà sobre el tema quan el partit Esquerra Republicana insistí en què es llevara el reixat de la Glorieta (*Sesiones de Ayuntamiento,* 13-03-1936). Tanmateix, el regidor Roman i Anton, per la seua banda, en contestació a aquella proposta, demanà que no s'haguerem de tallar cap dels arbres del passeig amb el projecte de reforma que es redactava. Als pocs mesos, l'Ajuntament aprovà un projecte de reforma de la Glorieta, ja redactat per l'arquitecte municipal Pérez i Aracil (*Sesiones de Ayuntamiento,* 12-06-1936). L'obra de reforma es degué fer immediatament, puix que el 1937 un conseller exposava que *«habiéndose terminado la construcción de los quioscos en la Glorieta del Dr. Campello, estimaba que por la alcaldía debían darse las órdenes oportunas para que se inaugurasen estos, demoliendo los antiguos y terminando las obras de reforma de dicha Glorieta»* (*Consejo Municipal,* 19-05-1937).

Després de la guerra, el 10-05-1939, l'Ajuntament li dedicà la Glorieta al polític falangista José Antonio Primo de Rivera. Tanmateix, amb els pocs recursos econòmics disponibles aleshores, es van aturar les reformes en la plaça. D'aquests anys de postguerra, a penes si tenim constància d'un projecte datat en març del 1947 i signat per l'arquitecte Serrano i Peral relatiu a la instal.lació d'urinaris al soterrani del templet de la música. (AHMES-SP, s/sig.).

Amb tot, aquest jardí continuà sent l'espai públic més volgut pels il.licitans amb les seues altíssimes palmeres washingtònies, de canàries i datileres, pins, jacarandes, casuarines i amb els seus nombrosos arbusts i parterres amb flors. Fins la seua darrera gran

reforma, la Glorieta continuà sent el lloc habitual de passeig dels diumenges i els dies de festa, amb un caràcter clarament interclassista. Era aquella Glorieta de la nostra infantesa i joventut on tocava la banda municipal de música els diumenges pel matí, on es botava la mascletà del dia de la Maredéu de l'Assumpció i on els elxans donàvem voltes, conversàvem, lligàvem o preníem un aperitiu asseguts a algun dels cafès de la plaça.

7. *LA DESAPARICIÓ DE L'«ANTIGA» GLORIETA*

Peró a meitat dels anys seixanta, amb el desenvolupament econòmic i la conseqüent falsa idea de modernitat i progrés, a la Glorieta es van destruir els arbres, arbusts, elements d'obra i mobiliari urbà, tot quedant convertida en un campobert on treballaven les màquines davat els ulls sorpresos de la gent del poble. Més de vint anys després, aquella actuació encara es recorda a Elx amb pesar com a paradigma de les destruccions urbanes dels anys seixanta i setanta. No de bades, amb la Glorieta desaparegué un important fragment de la memòria col.lectiva de la població i dels seus senyals d'identitat.

Els acords foren els següents: l'Ajuntament en Ple aprovà el projecte de reforma de la Glorieta el 18-09-1964, el 21-04-1965 s'acordà que les obres de la nova plaça es feren per contribucions especials i el 20-12-1967 foren adjudicades les obres de reforma. (AHMES-SP, s/sig.). Entre aquest any i el següent es va desfer tota la plaça: els parterres foren alçats, es van tallar els arbres, els bancs i els quiosos de premsa foren derruïts i el templet de la música desmuntat. El bust de la Dama i el seu pedestal foren traslladats a un racó del Parc Municipal i, encara que algunes palmeres van ser transplantades al passeig de les Germanies, les més altes es van haver de talar. Amb aquestes obres desapareixien tres quarts de segle de lenta evolució de la ciutat, de creixement dels arbres, d'acumulació de temps i d'experiència urbana.

Una cançoneta de l'època, burlesca i insistent, atribuïda a l'advocat i escriptor Toni Bru, deia així:

«Volem arbres en la Glorieta,
volem arbres en la Glorieta,
volem, volem, volem arbres en la Glorieta.
Deixeu *mes* que siga un arbre,
encara que siga xequico
on puga, on puga, on puga,
on puga penjar-se l'alcalde.»

Però les obres seguiren i a la plaça quedà una sola palmera d'on ningú, òbviament, es va penjar. L'Ajuntament en Ple del 09-05-1969 aprovà el projecte de font de la nova Glorieta (AHMES-SP, s/sig.), un element disposat escenogràficament, sobre el qual va recaure tot el pes de la composició de la nova plaça. Aquesta font, obra de l'arquitecte Miguel Duran-Lóriga, és una composició modular on els vassos simulen l'arranc de les palmes de la palmera. S'origina amb peces estriades les quals arranquen d'un cercle i acaben en una plataforma exagonal. Mitjançant la superposició aleatòria d'aquestes peces s'origina una escultura què arriba a tenir en alguns punts mes de tres metres d'altura. Les peces de formigó prefabricat, revestides amb peces de ceràmica, se situen sobre una safata horitzontal feta amb una llosa de formigó armat i solada amb baldoses exagonals. L'aigua cau des de les safates superiors, tot pegant-se a les peces ceràmiques. Al voltant de la font hom disposà palmeretes nanes, iuques, rocalles, heura i altres plantes «dures» (*Quaderns*, 1972, p. 45).

La nova Glorieta s'inaugurà el 1970. El resultat era un pobre assaig de modernitat, un espai on no hi havia arbres, ni ombra, ni terra, ni quiosces, ni templet, ni Dama d'Elx. Aquella nova Glorieta a penses tenia quatre ínfims parterres amb cactàcies i mitja dotzena de palmeres. Un paviment brut i incomodíssim per on no es podia passejar i un afonó enmig de la plaça difícilment utilitzable pels ciutadans. Amb els canvis formals, la gent deixà d'anar a la Glorieta, ja no hi tocà més la banda de música i el veïnat senyoret, una nova burgesia sorgida del *boom* econòmic dels anys seixanta, féu traslladar les mascletades a espais perifèrics de la ciutat. La Glorieta només continuà sent el que havia estat abans durant

la nit del 13 d'agost quan, després de l'Albà, les quadrelles de joves hi baixaven amb les bosses plenes de carretilles i la plaça es convertia en el centre d'una batalla campal de trons, fum i ferides.

Durant els anys vuitanta es mantingué a Elx l'enyor de l'antiga Glorieta i hi va haver algunes intervencions que van enriquir aquest espai urbà. Així tenim la recuperació toponímica que es va produir el 1979, quan l'Ajuntament li posà el nom popular amb què la gent del poble l'havia coneguda des de sempre: «Glorieta.» També, el 1984, es va plantar a un dels parterres una gran auracària que, des d'aleshores, ha fet les funcions d'avet pels dies de Nadal, i encara el 1986 es van plantar perimetralment unes desenes de palmeres. No anà endavant, en canvi, la proposta de situar en la Glorieta la reconstrucció de l'antic templet per a la música, el qual va ser refet en el Parc Municipal entre els anys 1985 i 1988. (Jaén, 1985-1, 1985-2. Mogica, 1985. Muñoz, 1985-1, 1985-2. Ripoll, 1988).

8. *¿UNA GLORIETA PER AL SEGLE XXI?*

Conseqüentment amb la història de la formació i transformació d'aquest espai públic i el seu significat urbà, el 1990, per iniciativa de l'alcalde, s'encetà des de l'Ajuntament un projecte de recuperació integral d'allò que la gent d'Elx encara considerava la imatge tradicional de la Glorieta i la desaparició de la qual encara es lamentava entre el veïnat. Amb aquell projecte, però, es pretenia objectivar l'enyor i fer-lo productiu per a la qual cosa es considerà convenient, en primer lloc, plantejar un debat davant l'opinió pública sobre la manera de dur endavant la proposta de recuperació d'aquella antiga Glorieta d'Elx, tot basant-se en diversos dibuixos que férem en la nostra condició d'arquitecte municipal.

Malgrat ser conscients que els principals elements de l'antic jardí eren absolutament irrecuperables, com ara els grans arbres centenaris desapareguts i l'ambient de l'Elx d'un quart de segle arrere, vam plantejar quatre possibles intervencions en la Glorieta d'Elx per tal de recuperar-ne, d'una forma aproximada, si més

no, l'antiga imatge.

A les quatre propostes hi havia uns elements invariants, els quals consideràvem necessaris per tal d'aconseguir el nostre objectiu, i que eren els següents:

1. Respectar els arbres existents i els elements d'obra perimetrals de la plaça.

2. Elevar la part central de la plaça, afonada amb la reforma dels anys seixanta.

3. Disposar diversos caminals d'accés al centre de la Glorieta en forma d'estrella.

4. Disposar un element o construcció «central».

5. Reconstruir al seu lloc el monument a la Dama d'Elx sufragat per subscripció popular a iniciativa de la Societat «Blanco y Negro» el 1930.

6. Reconstruir els quiosces de premsa racionalistes projectats per l'arquitecte Pérez i Aracil.

7. Construir bancs de manisses de colors, material del qual haurien de ser també les vores dels parterres.

8. Pavimentar totes les zones de pas amb lloses de pedra que permeteren una estada i un passeig agradables.

A més d'aquests invariants, vam considerar quatre propostes que afectaven la disposició dels elements més significatius de la Glorieta, ço era la font i el templet de la música, i que es van sotmetre a l'opinió pública.

La primera era la que donaria millor la imatge de l'antiga Glorieta i consistia en traure la font, la qual podria disposar-se en algun tram de l'avinguda de la Llibertat o en el passeig de l'Estació, una vegada s'acabaren les obres de l'aparcament subterrani. Així es podia disposar per complet l'estrella dels caminals i reconstruir en el centre l'antic templet de la música (una reproducció del qual, no ho oblidem, s'havia fet al parc municipal uns anys abans). La segona alternativa seria igual que l'anterior, però sense construir un nou templet de la música i tot disposant en canvi, en el centre

de la Glorieta, enmig d'un estany d'aigua, la font que hi havia a un lateral. La tercera proposta combinava les dues anteriors, tot disposant en el centre de la plaça el templet de la música i la font en un dels laterals de l'estrella de caminals, enmig d'un estany d'aigua. Finalment, la darrera proposta era la de mantenir la font tal i com es trobava, tot disposant només la meitat nord de l'estrella de caminals i el templet de la música en el centre de la plaça. Era evident que quedava una cinquena possibilitat consistent en no actuar en la Glorieta, tot deixant-la conforme es trobava. (Jaén, 1990-2).

Durant el mes d'agost del 1990, les diferents propostes per a la reconstrucció de la Glorieta d'Elx es van exposar en la llonja de l'Ajuntament d'Elx, on la gent va poder veure-les i opinar-ne. Quan s'acabà el terme d'un mes, es van comptabilitzar les papeletes, 1599 en total, i els resultats foren els següents:

Proposta 1: 1.021 vots.

Proposta 2: 93 vots.

Proposta 3: 132 vots.

Proposta 4: 241 vots.

Proposta 5: 97 vots.

A més a més, hi va haver 15 vots nuls o amb diverses aportacions curioses d'algun veí, com ara que l'Ajuntament no es gastara diners en fum i pòlvora, que instal.lara més wàters públics, que fera un carril bici o que el templet fóra més gran per si creixia la banda de música. (R.C. 1990-1, 1990-2. J.P., 1990).

GASPAR JAÉN I URBAN,
Elx, estiu-tardor, 1991

Bibliografia

Alonso de Armiño Pérez, Luis; Piñón Pallarés, Juan Luis, 1989, «Le città e l'urbanística in Spagna durante l'ottocento», *Storia Urbana*, núm. 46, Milà, pp. 3-158.

Anònim, *Corte longitudinal de la iglesia que tenía el convento de monjas clarisas en la Corredera, abandonado por estas en diciembre de 1853, por causa de lo mal parado que quedó por la tempestad de dicho año. Está derribándose en abril de 1890*, cap a 1740, planero, s/sig., AHME.

— 1927, «La Biblioteca Pública Maciá», *Elche*, Elx, 24-12-1927, p. s/n.

— 1929-1, «"Dama de Elche", instancia al Ayuntamiento», *Elche*, Elx, 17-2-1929, p. s/n.

— 1929-2, «La "Dama de Elche"», *Elche*, Elx, 10-03-1929, portada.

— 1929-3, «La "Biblioteca Maciá"», *Elche*, Elx, 05-05-1929, portada.

— 1939 «Entronización de la Dama de Elche», *Amanecer*, Elx, 27-4-1930, portada.

Ariza Muñiz, María del Carmen, 1986 «Los jardines del Buen Retiro», *Ciudad y Territorio*, núm. 70, Madrid, 00-10-1986.

Arxiu Històric Municipal d'Elx (AHME). Expedients administratius. Llibres de Capítols i de Sessions Municipals. *Varios. Papeles curiosos.*

Arxiu Municipal d'Elx, secció de plànols (AHMES-SP), projectes de reforma dels anys 1931, 1947 i 1964-1967.

Benévolo, Leonardo, 1963, *Le origini dell'Urbanística Moderna*, Roma, Laterza, traducció al castellà de Floreal Mazia, *Los orígenes del urbanismo moderno*, «Biblioteca Básica de Arquitectura», Madrid, Hermann Blume Ed., 1979, 208 pp.

Bonet, Antonio, 1978, *Morfología y Ciudad*, «Arquitectura y crítica», Barcelona, Ed. Gustavo Gili, 222 pp.

C.(arrizosa), R.(osa), 1990-1 «El Ayuntamiento ofrece cuatro propuestas para la nueva remodelación de la Glorieta», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 03-08-1990, p. 4.

— 1990-2 «Muchos ilicitanos no están contentos con la imagen actual de la Glorieta», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 04-08-1990, p. 4.

Calduch, Juan, 1988, *De la ciudad amurallada al planteamiento del ensanche: el ciclo de la Academia en Alacant*, Tesi Doctoral, ETSA, Universitat Politècnica, València, exemplar mecanografiat, 3 vols.

Cort, César, 1932, *Murcia, un ejemplo sencillo de trazado urbano*, Madrid, Ed. Sucesores de Rivadeneyra, 367 pp. + 241 làms. f. t.

Filadelfo, 1931, «De ornato público», *El Ilicitano*, Elx, 11-12-1931, portada.

Fuentes, Javier, 1887, *Memoria histórico-descriptiva del santuario de Nuestra Señora de la Asunción de la ciudad de Elche*, Lleida, Tipografía Mariana.

Gozálvez Pérez, Vicente, 1976, *La ciudad de Elche. Estudio geográfico*, València, Facultat de filosofia y lletres, Departament de geografia, 272 pp. + 8 làms. f. t.

Gutiérrez, Manuel, 1923, «Nuestros jardines y paseos», *Nueva Illice*, Elx, 12-08-1923, pp. s/n.

Ibarra Ruiz, Pedro, 1895, *Historia de Elche*, Alacant, establiment tipogràfic de Vicente Botella, 329 pp., edició facsímil: «Papers d'Elx», Elx, Manuel Pastor ed., 1982, XV + 329 pp. + 16 làms. f. t.

— 1903, «El teatro en Elche», *El Pueblo de Elche*, Elx, 22-11-1903.

— 1926, *Elche, materiales. Ensayo demostrativo de su antigüedad e importancia histórica*, Conca, tallers tipogràfics Ruiz de Lara, VIII + 253 pp. + un apèndix titolat *Elig, noticias de algunas instituciones y costumbres de la Edad Media*, 42 pp. + 3 làms. f. t.

— 1929, «Cierre de la glorieta», *La Defensa*, Elx, 07-07-1929, p. s/n.

— 1931, *Compendio histórico de los conventos de Elche. Noticia de la fundación de los conventos de la Merced, el de las monjas Clarisas de la Encarnación y el de religiosos Franciscanos Descalzos de San José. Con la publicación de la escritura de permuta de los dos primeros.* Alacant, impremta Lucentum, 72 pp.

Jaén i Urban, Gaspar, 1977-1983, *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*, exemplar mecanografiat, Col.legi Oficial d'Arquitectes de la Comunitat Valenciana, Demarcació d'Alacant, 4 vols., 2.014 pp.

— 1985-1, «Deu motius pels quals el templet de la música que hi havia a l'antiga Glorieta d'Elx hauria de ser reconstruit en el seu emplaçament original, ço és en la mateixa Glorieta d'Elx», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 08-12-1985, p. 7.

— 1985-2, «El templet, a la Glorieta», *La Verdad*, Alacant, 08-12-1985, p. s/n.

— 1986, «L'urbanisme a la ciutat d'Elx durant els últims cent anys», a López Yepes, José, ed., *Cien años de la historia de Elche y de su Caja de Ahorros (1886-1986)*, Alacant, Caixa d'Estalvis d'Alacant i Múrcia, pp. 176-207.

— 1989, *Guía de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*, vol. 1, Alacant, Col.legi Oficial d'Arquitectes de la Comunitat Valenciana, Demarcació d'Alacant, 405 pp.

— 1990-1, *Formació de la moderna ciutat d'Elx: 1740-1962, del pont i raval de Santa Teresa al Pla General d'Ordenació Urbana*, Tesi Doctoral, ETSA, Universitat.Politècnica, València, exemplar mecanografiat, 3 vols., 2.142 pp.

— 1990-2, «Propostes d'intervenció en la Glorieta d'Elx en la celebració del primer centenari de la formació d'aquest espai públic», Elx, Ajuntament, tríptic.

Madoz, Pascual, 1845-1850, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posessiones en Ultramar*, Madrid, edició facsímil dels epígrafs referents al País Valencia a cura de Rafael Aracil i mario García Bonafé, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, Valencia, Diputació Provincial, Institució Alfons el Magnànim, 1982, vol. 1, pp. 327-334.

Mogica Costa, Pascual, 1985, «10 razones en contra», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 10-12-1985, p. 7.

Muñoz, J., 1985-1, «Proponen que el templete de la música se levante en la Glorieta de nuevo», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 08-12-1985, p. 7.

— 1985-2, «Cultura estudiarà la ubicación del templete en la Glorieta», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 10-12-1985, p. 7.

P.(ascual) J.(avier), 1990, «Los ilicitanos se inclinan por recuperar el antiguo aspecto de la Glorieta», *Información*, Alacant, edició d'Elx, 01-09-1990, p. 4.

Periòdic *El Ilicitano*, Elx, 09-06-1929, portada.

Periòdic *Nueva Illice*, 12-08-1923, 31-05-1925, 21-06-1925, 08-11-1925 i 21-03-1926, pp. s/n.

Ramos Folqués, Alejandro, 1970, *Historia de Elche*, Elx, tallers Lepanto, 2 vols., 647 pp.

— 1973, *La industria, el comercio y la agricultura en Elche*, Elx, tallers Lepanto, 306 pp.

— 1980, *Palacio de la Señoría. La Calahorra*, Elx, Ajuntament, 92 pp.

Revistes *Festa d'Elig*, Elx, Ajuntament, anys 1961, 1970 i 1978.

Revista *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*, Barcelona, Col.legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, núms. 91-92, 00-9-1972, p. 45.

Ripoll, Pedro J., 1988, «Veinte años después de la desaparición del original, Elche recupera su historia con el nuevo templete de música», *Información*, Alacant, 08-08-1988, p. 9.

Sánchez Recio, Glicerio, 1986, *La desamortización de Mendizábal en la provincia de Alicante. El clero regular: 1836-1850*, Alacant, instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 134 pp.

Sanz, Cristóbal, 1621, *Recopilación en que se da cuenta de las cosas ancí antiguas como modernas de la inclita villa de Elche*, manuscrit, AHME. Edició a cura de Juan Gómez Brufal: *Excelencias de la villa de Elche*, Elx, llibreria Atenea, 1954, 140 pp.

Torres Serrano, Vicente, 1930, «La Dama de Elche. Monumento Conmemorativo», *Amanecer*, Elx, 13-04-1930, portada.

Vives, J(osé), 1927, «La "Biblioteca popular Maciá"», *Amanecer*, Elx, 25-12-1927, portada.

Aquest fullet, imprés en paper «Editorial ahuesado»
de 80 gr. de Torraspapel per als textos, «Nobelvol»,
125 gr. de A. G. P. per a les il.lustracions
i «Conqueror Contour», 250 gr. de Wiggins
Teape per a les cubertes, s'acabà d'imprimir el
28 de desembre de 1991, dia de Cantó.

Col.lecció «Temes d'Elx»

1. El Llit de la Mare de Déu d'Elx
2. Analics Twerdy
3. La Glorieta d'Elx
4. Biblioteques Municipals
5. El Clot de Galvany d'Elx
6. Present i futur de la Festa d'Elx

III